

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіоналістики
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ

«_____» _____ 2024 р.

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ В УКРАЇНІ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Виконав: студент 2 курсу магістратури, групи ГЧ-21
спеціальності 106 Географія,
ОПП «Економічна, соціальна
географія та регіональний розвиток»
Решетняк В'ячеслав Володимирович

Науковий керівник:
д. геогр. н., професор Сегіда Катерина Юріївна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ
«_____» _____ 2024 р.

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ.....	6
1.1. Поняттєво-термінологічний апарат.....	6
1.2. Еволюція наукових підходів до дослідження соціально-економічної нерівності.....	16
1.3. Соціально-економічна нерівність, як об'єкт суспільно-географічних досліджень.....	23
1.4. Методологічні підходи суспільно-географічних досліджень соціально-економічної нерівності.....	27
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ В ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ....	32
2.1. Тенденції формування соціально-економічної нерівності.....	32
2.2. Чинники формування соціально-економічної нерівності.....	39
2.3. Територіальні прояви соціально-економічної нерівності.....	49
РОЗДІЛ 3. ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ	57
3.1. Особливості регіональної соціально-економічної нерівності.....	57
3.2. Середній клас, як чинник розвитку держави.....	71
3.2.1. Особливості становлення середнього класу в Україні.....	71
3.2.2. Оцінка впливу середнього класу на післявоєнну відбудову	80
3.3. Виклики та можливості зменшення соціально-економічної нерівності в Україні	82
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Соціально-економічна нерівність – це досить важлива проблема сучасного суспільства. Дана проблема є важливою для всього світу, адже ця проблема визнана ООН, та внесена до цілей сталого розвитку [17]. Проблема соціальної нерівності прослідковується в усіх країнах світу. Соціально-економічна нерівність є актуальним питанням, адже воно охоплює в собі декілька аспектів: демографічні зміни, економічну нерівність, технологічний прогрес та глобальні виклики. Сучасне суспільство має наявну проблему старіння населення, що створює додаткове навантаження на майбутні покоління. Також додатковий тиск на суспільство та демографію створює проблема міграції, а саме дискримінація мігрантів, обмеження їх в доступі до базових потреб. Концентрація багатств світу в руках 1% населення створює умови до зростання економічної нерівності та між класової ворожнечі, це в свою чергу перешкоджає виконанню усіх видів мобільності. Також ці фактори обмежують в можливостях середній на нижчий класи населення в економічній та соціальній діяльності. Швидке зростання технологій призвело до нерівного доступу населення до технологій, особливо це стосується сільських місцевостей та низько розвинених країн. Велика кількість населення світу не має доступу до базових технологічних потреб (Інтернет, мобільний зв'язок, комп'ютерні технології, тощо), саме це призводить до створення авторитарних систем державного управління, що створює умови до стрімкого розвитку нерівності в світі. Технології розвиваються надто стрімко і цим самим породжують декілька проблем: зменшення робочих місць у сфері логістики, сфері послуг, тощо; брак висококваліфікованих кадрів для роботи у сфері технологій призводить до кризи на ринку праці. Пандемія COVID-19 показала, що сучасний світ є вразливим до світових криз, а також що бідні верстви населення не мають базового доступу до медичних послуг. В той же час кліматичні виклики стають дедалі серйозними та вражають найбільш незахищені верстви населення.[26]

Суспільно-географічний підхід дослідження соціально-економічної нерівності дає змогу розглянути проблему комплексно, а саме зрозуміти проблему в просторовому, суспільному та економічному вимірах, також дослідження демографічних процесів та рівномірний розподіл ресурсів дозволять знайти шляхи вирішення цієї проблеми [12]. У теоретичному плані питання соціально-економічної нерівності вимагає чіткого окреслення критеріїв виділення в соціальній структурі суспільства, визначення причин формування, тенденцій розвитку, проблематики соціально-економічної нерівності в Україні [10]. На сучасному етапі розвитку України особливо важливим є аналіз просторових відмінностей у рівні доходів населення, доступу до якісної освіти, медичних послуг та інших соціальних благ. Ці відмінності часто обумовлені історичними, природно-географічними та політичними чинниками, що створюють значну варіативність соціально-економічного становища у різних регіонах країни.

Мета дослідження – встановлення просторово-часових особливостей соціально-економічної нерівності в Україні та світі, визначення чинників та складових, пошук шляхів її вирішення.

Об'єктом дослідження є соціально-економічна нерівність як суспільно-географічне явище. Предметом дослідження є просторово-часові особливості соціально-економічної нерівності в Україні.

Відповідно до мети дослідження визначені завдання:

- Розкрити теоретичні основи суспільно-географічного дослідження соціально-економічної нерівності, в тому числі поняття та еволюція наукових досліджень;
- Розглянути соціально-економічну нерівність в глобальному вимірі, в тому числі, тенденції та чинники соціально-економічної нерівності, а також територіальні прояви соціально-економічної нерівності;
- Дослідити просторово-часові особливості соціально-економічної нерівності в Україні, а саме особливості регіональної соціально-економічної

нерівності, розглянути середній клас, як чинник розвитку держави, а також виклики та можливості зменшення соціально-економічної нерівності в Україні.

Для проведення дослідження формування середнього класу в Україні були використані офіційні статистичні дані,[7] доповіді іноземних фахівців, наукові дослідження в сфері економіки та географії, доповіді вітчизняних центрів соціальних питань, [18] а також офіційні коментарі Міністерства соціальної політики. [17]

Результати дослідження обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема на міжнародних науково-практичних конференціях «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів», м. Луцьк, 2024 р. [26]; «Регіон: стратегія оптимального розвитку» м. Харків, 2022, 2023 рр. [24, 25], «Регіон: суспільно-географічні аспекти», м. Харків, 2023, 2024 рр. [28, 29]; всеукраїнських науково-практичних конференціях «Географічні аспекти просторової організації території, суспільства та збалансованого природокористування» м. Мукачеве, 2024 р.; «Соціально-економічні особливості та проблеми сучасного розвитку Чернігівської області», м. Ніжин, 2023 р. [27].

Кваліфікаційна робота магістра викладена на 95 сторінках, складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел (72 найменувань). Кваліфікаційна робота магістра містить 37 рисунків та 5 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ

1.1. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження

Економічна нерівність та самоідентифікація прямо впливають на розвиток та формування середнього класу. Для досягнення стійкої класової системи необхідно вирішити деякі проблеми в середині країни.

Економічна нерівність є основою соціальної стратифікації, вона визначає доступ класових кластерів до освіти, можливості гідного працевлаштування, а також можливостей до розвитку. Зростання нерівності є гальмуючим фактором до розвитку всіх сфер країни, але найбільше від цього страждає середній клас. Таким чином економічна нерівність ускладнює економічну ідентифікацію населення із середнім класом. Але в цей же час зростання середнього завдяки іншим факторам можемо виправити проблему економічної нерівності. [27]

Економічна нерівність – вимірюється у відмінності між рівнями доходу, активів, багатства та капіталу та рівнем життя, включаючи нерівність у працевлаштуванні. Хоча бідність і крайня бідність зазвичай визначаються відповідно до порогу, нерівність є відносним підвищенням економічного становища окремих осіб і груп у суспільстві. [44]

Політична нерівність - це відмінність в диференційованій здатності індивідів і груп впливати на процеси прийняття політичних рішень і отримувати вигоду від цих рішень. Політична нерівність також стосується нерівних можливостей брати участь у політичних діях. [44]

Соціальна нерівність – це нерівномірний розподіл ресурсів, можливостей, прав, соціальних статусів та доступу до благ між окремими групами або індивідами в суспільстві. Нерівність може проявлятися у різних формах: економічній, освітній, політичній, культурній, гендерній, етнічній, регіональній

тощо. Але як і у випадку з соціальною стратифікацією різні дослідники мають різні підходи до визначення та функцій. [44]

Євген Головаха для прикладу в своєму «Альтернативному соціологічному словнику» трактує *соціальну нерівність* так: соціальна нерівність – це відмінність у соціальному статусі людей, подолати яку вдасться, тільки прирівнявши їх усіх до нуля. В цей же час Юрій Саєнко вважає, що соціальна нерівність впливає не лише на матеріальні ресурси, але й на доступ по певних благ суспільства (інформаційні, культурні, тощо). [12]

Соціальна стратифікація – це процес або система розподілу людей у суспільстві на ієрархічно організовані групи або верстви (класи, касти, стани тощо) на основі соціально значущих критеріїв, як-от доходи, освіта, професійний статус. Стратифікація визначає доступ до ресурсів, можливостей і соціальної мобільності. Проте деякі дослідники трактують це поняття по різному. [35]

Рахманов О. трактує це поняття як розшарування суспільства на страти або прошарки між якими існують структурні нерівності у доступі до матеріальних винагород та ресурсів. В той же час Толкотт Парсонс вважає, що соціальна стратифікація (диференціація) ролей та позицій є об'єктивною потребою будь-якого сучасного суспільства. Таким чином можемо зробити висновок, що соціальна стратифікація подається більшою частиною науковців як ієрархічно впорядкованою структурою. Також можна виділити певні індикатори за якими проводиться дослідження соціальної стратифікації:

- рівень доходів;
- професія;
- освіта;
- влада.

Соціальний клас – це група людей, які мають схожий рівень життя, ціннісні орієнтири, інтереси, рівень освіти та соціальний статус. Традиційно виділяють вищий, середній і нижчий класи. Середній клас, у свою чергу,

включає активні соціальні групи, які мають вищу або спеціальну середню освіту та працюють за фахом. Представники цього класу ідентифікують себе як середній клас, володіють значним культурним капіталом або прагнуть його накопичити і можуть підтримувати для себе середній рівень життя згідно з регіональними стандартами. З цього можна зробити висновок, що середній клас привертає увагу фахівців із різних соціальних дисциплін — соціології, політології, економіки та соціальної географії. Більшість дослідників зазначають, що цей клас не має чіткого визначення чи характеристик, а його існування в Україні викликає значні сумніви. Але в контексті дослідження соціально-економічної нерівності економічні класи є одними з основних складових цієї нерівності. Від наповнюваності певного класу можна зробити висновок наскільки саме в певному регіоні розвинена соціально-економічна нерівність.

Середній клас — є інтересом дослідження представників багатьох соціальних дисциплін, таких як соціологія, політологія, економіка та соціальна географія. Більшість дослідників сходяться на думці, що середній клас не має чіткого розмежування ні у визначенні, ні у характеристиці і навіть його наявність в Україні є під великим питанням. [28]

Сучасне суспільство є ринково орієнтованим і йому притаманні певні ознаки та характеристики. Основним показником є наявність середнього класу. Середній клас — група людей, що мають стійкі доходи, що задовольняють коло своїх потреб, як матеріальних так і нематеріальних. Для належного функціонування країни, у економічному та політичному плані, частка середнього класу має складати не менше 50% від всього населення. Частка середнього класу в європейських країнах становить 60-65%. [33]

Середній клас виступає в житті країни як індикатор соціального та економічного розвитку, також він є певним магнітом для залучення іноземних інвестицій.

Формування середнього класу залежить від низки факторів [29]:

- Економічні фактори: доступ до кредитної системи забезпечує вільне та економічно вигідне становище на ринку; стабільне та кваліфіковане працевлаштування, дає можливість конкурувати на регіональному та світовому ринку праці;
- Соціальні фактори: безперешкодний доступ до освіти, що дає змогу підвищувати кваліфікацію та надавати гідні умови праці; стабільний та захищений ринок праці, надає можливість мати гарантовані гідні умови праці, що включає в себе мінімальну заробітну плату, відпустки, соціальний захист, тощо; скорочення нерівності, має відбуватися з урахуванням системи розподілу доходів;
- Політичні фактори: стабільність державних інститутів, включає в себе ефективне функціонування правової системи, відсутність корупції, прозорість влади; стимуляція розвитку середніх бізнесів, має на меті прозорість податкової системи, стимуляція до створення нових форм підприємств через податкові пільги, спрощенні реєстрації, тощо.
- Інституційні умови: соціальна підтримка населення, культурні цінності, «віра» в гідну соціальну мобільність, тощо.

Аналізуючи попередні дослідження можемо зробити висновки, щодо завдання які перед собою ставить середній клас. Завдання середнього класу [31]:

- Економічна стабільність і зростання - середній клас є основою економічного розвитку, забезпечуючи стабільний попит на товари й послуги, що стимулює економічне зростання та створення робочих місць.
- Соціальна згуртованість - відіграє важливу роль у підтримці соціальної стабільності. Середній клас прагне до підвищення якості життя, що сприяє зменшенню соціальної напруженості і конфліктів.
- Стабілізація політичної системи - середній клас є важливим чинником політичної стабільності, оскільки часто підтримує помірковані політичні сили та виступає за правопорядок і дотримання закону.

- Інновації та розвиток знань - багато представників середнього класу займаються кваліфікованою працею, науковою діяльністю та інноваціями, що сприяє загальному технологічному і науковому прогресу суспільства.

- Формування громадянського суспільства - середній клас зазвичай підтримує демократичні цінності та інститути, активно бере участь у громадських рухах і політичному житті, сприяючи розбудові громадянського суспільства.

Також варто зазначити декілька принципів, що актуалізують дотик влади до розвитку середнього класу [33]:

1. Середній клас створює стабільний попит на товари та послуги.

Але також в свою чергу він і створює можливість до зростання виробництва цих товарів і послуг. Середній клас є «інвестиційним» магнітом він дає можливість інвесторам впевнено та безперешкодно інвестувати кошти до всіх економічних секторів в країні. Також більшість населення країни вважають, що більша кількість інвестицій сприятиме швидкому економічному зростанню, але це може перевантажити економічну систему та призвести до колапсу. Тому для швидкого економічного зростання потрібна легка податкова система та певна регуляторна політика.

2. Сильний середній клас підтримує інклюзивні політичні та економічні інститути, які є основою економічного зростання.

Середній клас є основною рушійною силою у ефективному адмініструванні та чесному економічному регулюванні. Середній клас як правило зацікавлений в довгостроковій стабільності, завдяки своїй економічній сприятливості, рівню освіти та активні соціальній позиції він здатний впливати на ефективне функціонування інклюзивних систем. Адже вони прямо зацікавлені в стабільності даної системи, що дасть можливість стабільно та ефективно функціонувати їм самим.

3. Сильний середній клас сприяє розвитку людського капіталу та добре освіченому населенню.

Середній клас зацікавлений в тому, щоб використовувати людський потенціал максимально. Даний аспект створює додаткові можливості для висхідної соціальної мобільності усіх верств населення. Для того щоб максимально ефективно використовувати людський капітал він має мати відповідну та якісну освіту. Частка освічених людей активно бере участь в політичному та економічному житті регіону чи країну, що дасть можливість в майбутньому ефективно керувати потенціалом країни. Середній клас є каталізатором до зростання освіченого населення, бо саме освіта дає можливість до підвищення кваліфікації, що в свою чергу дасть можливість до економічного зростання як окремо взятої групи так і країни в цілому.

4. Середній клас «виховує» наступне покоління підприємців.

Існуючий середній клас на власному прикладі демонструє наступному поколінню культурні передумови та економічні важелі задля швидкого зростання. Основний капітал середній клас інвестує насамперед в своїх дітей (через освіту, подорож та спілкування). Одним з основних факторів є фінансова стабільність середнього класу, що і формує якісний приклад для наступного покоління.

Формування та еволюція середнього класу мають значні наслідки:

- Економічна стабільність: Сильний середній клас може діяти як буфер проти крайньої економічної нерівності
- Соціальна мобільність: Зростаюча нерівність може ускладнити рух вгору по економічній драбині
- Політична та соціальна згуртованість: Сильний середній клас часто асоціюється з більшою суспільною довірою та демократичною участю
- Самосприйняття та прагнення: Зміни в економічному ландшафті можуть змінити те, як люди сприймають свій класовий статус
- Моделі споживання: Середній клас відіграє вирішальну роль у стимулюванні споживання та економічного зростання [22]

Взаємодія між економічною нерівністю, самоідентифікацією та формуванням середнього класу є складною та багатогранною. Розуміння цієї динаміки є вирішальним для розробки політик, які можуть вирішити економічні диспропорції, підтримати зростання середнього класу та сприяти більш справедливому суспільству.

Соціальна мобільність є ще одним важливим терміном для визначення значимості середнього класу.

Рис.1.1. Соціальна мобільність [37]

Аналізуючи дану схему, варто зазначити, що середній клас є перехідним в системі соціальної мобільності. Також в даній класифікації закритим класом в плані низхідної мобільності є лише нижчий клас, бо він є початком всієї структури. Також протилежним йому є вищий клас. Вищий клас є закритим класом з точки зору висхідної мобільності, адже він є заключним етапом цієї структури. Дана структура є динамічною, бо в ній присутні переходи з одного класу в інший. Також цю схему можна застосовувати не тільки до поняття соціальної мобільності, а і до економічної мобільності середнього класу та до впливу середнього класу на політичне життя.

Соціальна мобільність – це процес руху індивідів по ієрархічно організованим елементам соціальної структури. В світі існує два види мобільності: горизонтальна та вертикальна. Ці дві мобільності формують всю соціальну ієрархію [38].

Горизонтальна мобільність виконується в межах чітко визначеного соціального кластеру. Характеризується двома екстремумами – мінімальним та максимальним. Мінімальний екстремум горизонтальної мобільності визначається початковим значенням при переході з одного кластеру в інший. Тобто, коли індивід змінює свій клас він має мінімальні показники в новому класі. Зазвичай цей термін використовується при підвищенні класу, але в окремих випадках це може бути і при пониженні класової приналежності.

Вертикальна мобільність відбувається в разі підвищення класового значення. Даний тип мобільності виконується після проходження всіх етапів горизонтальної мобільності. Даний тип мобільності також має свої екстремуми, але вони збігаються з екстремумами горизонтальної мобільності. Вертикальна мобільність включає в себе три підтипи: міжгенераційна, внутрішньогенераційна та структурна рухливість.

Перший підтип вертикальної мобільності характеризується збільшенням та збереженням класової приналежності в межах двох поколінь, а саме перехід в новий клас відбувається від покоління до покоління. Внутрішньогенераційна мобільність відбувається в межах одного покоління, але відбувається досить стрімко. Вона може бути схожою на вертикальну, але вертикальна мобільність відбувається за сумою багатьох факторів (заробітна плата, місце роботи, споживчі переваги, тощо), а внутрішньогенераційна лиш за одним фактором, для прикладу стрімке зростання в кар'єрі і всі інші фактори залишаються незмінними. [38]

Структурна рухливість третій різновид вертикальної мобільності, він є дещо специфічним та відносно схожим з попереднім, але має певні особливості. Основою характеристикою даного різновиду є структурні зміни в загальній ієрархії. Тип даної мобільності є вимушеним і може бути спричиненим різними факторами та чинниками. Даний рух характеризується вертикальним рухом соціальної мобільності по ієрархії, окремих груп, класу чи спеціалізації відносно до інших в соціальній моделі стратифікації. Структурна рухливість спричинена певними структурними змінами в суспільстві, а не через індивідуальні спроби окремого індивіду чи родинної групи. Динамічний ринок праці є яскравим прикладом цієї мобільності, а саме зміни в технологічному прогресі, що призводять до актуальності та затребуваності тієї чи іншої спеціалізації.

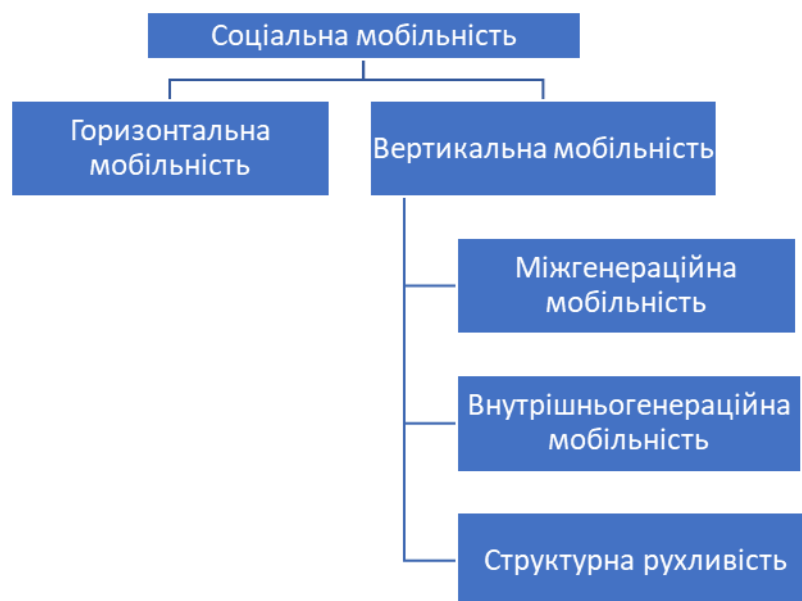

Рис.1.2. Загальна схема соціальної мобільності [67]

Також в науковому дискурсі виділяють мікротипи соціальної мобільності, які є структурними одиницями всіх вище перерахованих видів мобільності. Таких наявних мікротипи три: індивідувальна мобільність, абсолютна мобільність, відносна мобільність.

Рис.1.3. Мікротипи соціальної мобільності [67]

Індивідуальна мобільність – мобільність окремо взятих осіб або індивідів. Даний вид мобільності має декілька характеристик: раса, етнос, гендер, рівень освіти, релігія, тощо. Можливість даної мобільності різна для кожної людини, адже вона має обмеженість, яка залежить від загальносвітових тенденцій та/або культурних чи релігійних спрямувань регіону або країни. Для прикладу, в деяких країнах утискаються права жінок тим самим обмежуючи їх у висхідній мобільності. Це стосується також етнічних груп та людей з обмеженими можливостями.

Абсолютна мобільність – це вимір загальної мобільності, щодо зростання або зниження загальносупільного рівня мобільності. Вимірювання відбувається дослідження відсотком людей які мають відповідні можливості витрат до доходу та добробуту.

Відносна мобільність співставна до мінливості суспільства, де вертикальна мобільність однієї особи до іншої. Тобто відбувається заміщення,

фактором зростання в соціальній стратифікації однієї особи до зниження іншої. Відносна мобільність є грою з нульовою сумою. [67]

1.2. Еволюція наукових підходів до дослідження соціально-економічної нерівності

Грунтовні дослідження середнього класу та соціально-економічної нерівності почалися на початку 18 століття з виходом перших економічних праць Адама Сміта. Він започаткував напрямок дослідження про середній клас та соціальну нерівність, а саме написанням праці «Багатство народів» де наголосив, що середній клас стає рушійною силою для економічного зростання та соціальної стабільності. Також Адам Сміт розробив декілька теорій для дослідження соціально-економічних відносин. В даних теоріях автор робить акцент на те, що підприємці та робітники складають більшість середнього класу та є важливою складовою у системі поділу праці [8].

Теорія рівноваги на ринку – ситуація на ринку, за якої величина пропозиції рівна величині попиту. Дана теорія заснована на вартості та ціні продукту. Основне з теорії слідує, що речі які мають велику ціну обміну не мають споживчої вартості і навпаки, при цьому робота (праця) є визначальним фактором ціноутворення на ринку. Також з даної теорії слідує, що лише у низько розвиненому суспільстві робоча теорія має значення. У високо розвиненому суспільстві до робочої теорії додається ціла низка факторів (рента, ціна робочої сили, прибуток, тощо). Якщо ринок праці діє за всіма постулатами теорії то він є стабільним та саморегулюючим, але якщо на ринок діють зовнішні втручання, то ринок дестабілізується та може навіть колапсувати. В той же час якщо втручання будуть вчасно знешкоджені самим ринком, то через певний час він прийде до рівноваги. Чисельність населення також може регулюватися ринком праці [9].

Адам Сміт розробив теорію розподілу доходів дзеркально до попередньої, але вона має більше недоліків та неточностей. Насамперед теорія не набула розповсюдження, через те що Сміт не розрізняв дохід на капітал та заробітною платою підприємця і назвав це все прибутком. Найбільшої критики даній теорії завдав Девід Рікардо, він відзначив розподіл багатств основним недоліком. Також Рікардо ввів більш точне поняття прибутку і не ототожнив його із заробітною платою підприємця. [8]

Розширюючи тему дослідження, варто зазначити вплив Карла Маркса, в історичному контексті його позиціонують більше як політика чи громадського діяча, а не дослідника чи науковця. Також варто виділити що Маркс починає описувати середній клас, а разом із ним і одні з перших принципів соціально-економічної нерівності, не через призму грошових відносин чи багатств, а через призму соціальної стратифікації. Карл Маркс розташовує середній клас між буржуазією та пролетаріатом. Він стверджував, що під час розростання капіталізму по світу, середній клас приречений на повне зникнення, але середній клас досить успішно існує в сучасному капіталістичному світі, і навіть збільшується [15]

Іншим німецьким дослідником є Макс Вебер. У 20 столітті він підійшов до вивчення цього питання більш систематично та структуровано. Ним було запропоновано комплексний підхід до вивчення питання середнього класу, а особливо соціально-економічної нерівності. Вебер виділив декілька важливих аспектів, що є важливими для якісного дослідження: економічні, політичні та соціальні. Одним з перших Вебер розглядав середній клас як окрему соціальну групу, а не через просто призму економічного фактору. Вебер доводив, що представники середнього класу мають певні погляди на життя та інший його стиль. Всі праці Вебера, були засновані на протилежності принципам марксизму. Німецький дослідник майже в усіх поглядах критикував та доводив перевагу капіталістичного середнього класу над «марксистським». Але Вебер все ж таки мав дещо спільне з Марксом, а саме це дослідження середнього

класу через призму історичних, культурних та суспільних інтересів. Також до схожих рис варто віднести, що у центрі свого бачення розвитку середнього класу обидва вчені ставили суспільну владу та класові відносини. Визначальна різниця вбачається в походженні теорій. Марксова модель походить з капіталістичної Англії в час розквіту ліберального капіталізму, а вже модель Вебера походить з бюрократичної Німеччини, коли капіталізм вже набув монополістичних та організаційних форм [9].

Вагомий вплив на розвиток дослідження соціально-економічної нерівності мала французька школа. А саме представники цієї школи висунули теорію про поляризацію. Першим дану теорію висунув в середині ХХ століття Франсуа Перру. В своїй теорії полюсів росту дослідник доводить, що економічний розвиток не є рівномірним і є зосередженим навколо певної ключової галузі, а соціальний розвиток є майже прямо залежним від економічного розвитку, тому можемо зробити висновок, що теорію Ф.Перру можна застосувати і до дослідження середнього класу його формування та наповнюваності [15].

Після Перру дану тему про полюси росту почав досліджувати інший представник французької школи Жак Будівль. Він розглянув дану теорію із зосередженням до території, тобто теорія Перру набула більш локалізованого характеру і разом з тим середній клас також отримав певну прив'язку до території [16].

Наступним, хто розширив дану концепцію, був француз П'єр Потье. У своїй роботі він зазначив, що територія яка не знаходиться в полюсах зростання є також важливою для формування самих полюсів зросту. З більш географічної точки зору ці території відіграють дві функції. Перша це транскордонне сполучення двох полюсів зросту, друга це розвантаження самих полюсів зросту, а саме певним розселенням населенням, що формують полюси зросту, а також перетягування або розширенням необхідної інфраструктури і, на мою

думку, таке формування у майбутньому може спричинити утворення нових полюсів росту за рахунок вже існуючих [18].

Також дослідження середнього класу продовжувались і в 20 столітті. Дане століття характеризується розвитком глобалізації суспільства, розвитком постіндустріального суспільства, розвитком напряму функціоналізму, а також створення теорії модернізації [20].

Теорія модернізації Уолта Уїтмена була представлена в його роботі «Стадії економічного зростання: Некомуністичний маніфест», і в ній було виділено основні стадії [22].

1. Традиційне суспільство
2. Перехідне суспільство
3. Зліт
4. Рух до зрілості
5. Ера високого масового споживання

Розвиток середнього класу в даній праці починається з першої стадії, адже він фактично і починає розвиток традиційного суспільства. Основна ідея цієї теорії полягає в тому, що всі країни проходять певні етапи розвитку на шляху до економічної зрілості

Теорія модернізації Ростоу – важливий інструмент для розуміння економічного розвитку країни. Він приділяє особливу увагу ролі інвестицій, технологій та інститутів у процесі зростання. Однак цю теорію критикують за її лінійність та припущення, що всі країни проходять однаковий етап розвитку, не враховуючи культурних, історичних та соціальних відмінностей [8].

Сучасний стан середнього класу характеризується стабільним приростом, в азійському регіоні та спадом в європейському. Але ці тенденції не є значними і наразі говорити про кардинальні зміни в соціальній стратифікації за регіонами не варто. [44]

Тематиці соціально-економічної нерівності та середнього класу присвячена низка сучасних досліджень *зарубіжних учених*. У різних країнах

світу середній клас відіграє однакову функцію, а саме стабілізуючу. Середній клас в світовому вимірі глобально впливає на світовий ринок праці та торгівлі, а також стримує монополізацію ринку в середині країни. Як і в Україні, середній клас розглядають з точки зору різних наукових сфер, але частіше його досліджують з в економічній та урбаністичній сферах [28].

Тома Пікетті дослідив розвиток середнього класу на основі робіт Карла Маркса, і в деяких випадках він його критикує, а в деяких – погоджується. У своїй книзі «Капітал у двадцять першому сторіччі» автор запропонував нове історичне розуміння походження доходів, і разом з цим показує появу нового класу в ході своїх досліджень. Пікетті піддає критиці марксистські теорії капіталізму, і заявляє, що світові глобальні трансформації періоду Першої та Другої світових воєн є «випадковими». Також дослідник доводить, що перші представники середнього класу отримали свій статус внаслідок передачі спадку та його накопичення. Також Пікетті стверджує, що зародження середнього передувало створенню меритократичного урядового управління.[39]

Йоран Терборн доводить той факт, що з прискоренням деіндустріалізації середній клас майже витіснив робітничий клас у високорозвинених країнах світу. Також відмічає становлення азійського середнього класу, як важливої складової у зміцненні ринкової економіки. Різкий підйом середнього класу зумовлений змінами сучасної світової економіки. Також вчений наголошує на створенні африканського середнього класу. «Середній клас широко визнають майбутнім Африки», саме так описав майбутнє становлення середнього класу в африканському регіоні. Африканський регіон має дешеву робочу силу і малий паритет купівельної спроможності, що забезпечують соціальну нерівність. Використовуючи знання про зростання населення та управлінські проблеми, можна зробити висновок, що у найближчому майбутньому середній клас в африканському регіоні буде зростати, але досить повільно та нестабільно. [35]

Також варто згадати Девіда Гарві з його роботою «Стан постмодерну». У цій праці він застосував термін «стиснення простору», цим терміном він

підкреслює стрімкий розвиток технологій, а саме інформаційних на просторів процеси в сучасній географії. Він стверджує, що сучасна капіталістична діяльність рухається занадто швидко, що в свою чергу зменшує відстані і прискорює сучасні темпи життя. Це призводить до знецінення одних місць та переоцінення інших. Загалом це може відбуватися безболісно, але в більшості переоцінення одних місць є необґрунтованим та нав'язаним розвитком сучасних інформаційних технологій.[18]

Рис.1.4. Чинники соціально трансформації (за Є. Головахою [12])

Серед українських дослідників середнього класу варто відмітити, що дане питання досліджували вчені з різних наукових сфер. До них входять: соціологія, політологія, економіка, географія. Проблематика середнього класу в Україні є досить новим питанням, а саме його розгляд та вирішення в основному збігається із набуттям незалежності України. Соціологічні дослідження середнього є одними з найширших в Україні. Соціологи, що займаються дослідженням середнього класу: Тамара Марценюк, Ірина Бекешкіна, Наталія Паніна, Євген Головаха. Дані вчені досліджують середній клас через призму гендерної рівності, соціальної мобільності, тощо. Всі вони

сходяться в думці, що середній клас необхідний для функціонування суспільства. Важливим є виділення чинників (рис. 1.4), які необхідні для соціальної трансформації, які зазначив Євген Головаха. [12]

Як зазначає, науковець то наше суспільство вже досягло двох чинників з трьох, а саме перша умова та третя. Але вчений зазначив, що ці чинники хоч і є рівнозначними, але більш значимим є саме другий чинник, саме він гальмує не тільки розвиток якісного та чисельного середнього класу, а і гальмує загальний розвиток країни. [12]

Також варто зазначити як дослідника середнього класу Еллу Лібанову. Науковиця розглядала питання середнього класу з декількох різних сторін, економіки, демографії та соціології. Спираючись на соціальну стратифікацію Е. Лібанова, зауважувала, що є низка чинників, що можуть поставити під загрозу розвиток та існування середнього класу в Україні (рис.1.5).

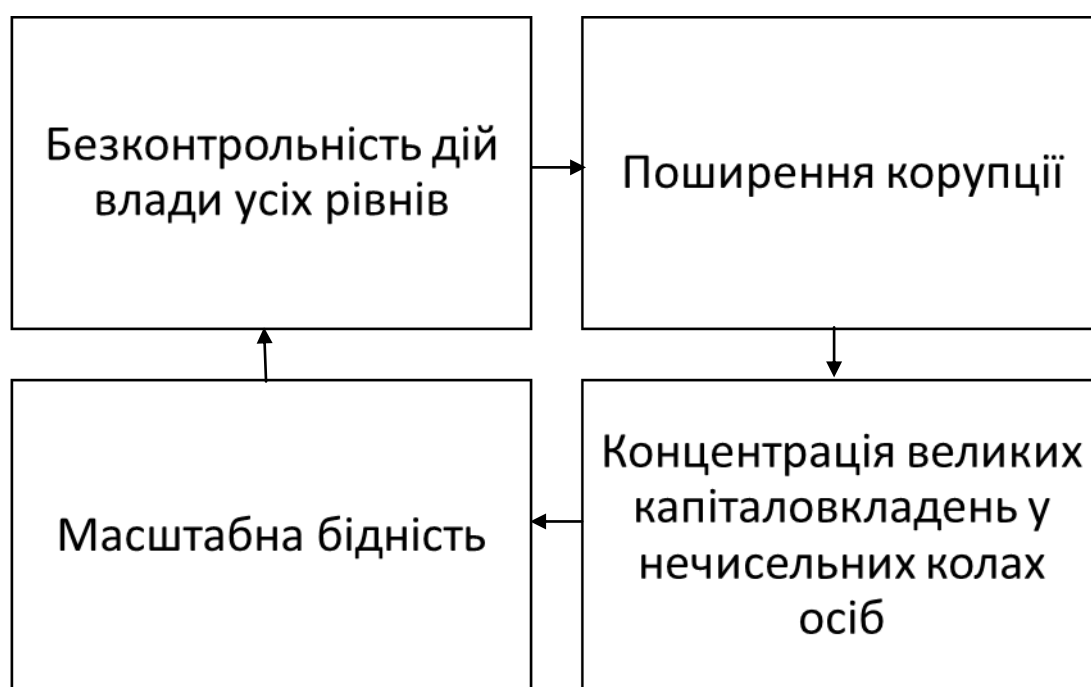

Рис. 1.5. Загрози існування середнього класу. (За Е. Лібановою [4])

Виходячи з тверджень науковиці, можна зробити висновок, що середній клас є основою стабільності держави, як і в соціальному напрямку, так і в

економічному, адже середній клас є одним з основних чинників розвитку. Середній клас може прямо впливати на наповнюваність бюджетів (державний та місцевий рівень), визначає складові ринку праці та формує його пріоритети, має великий інвестиційний потенціал, а разом і з ним змогу впливати на міжнародний ринок праці. [4]

Ще однією із вчених, хто досліджував середній клас є Л. Черенько. Вона зазначає, що середній клас поняття багатовимірне і не обмежується дослідженням лише в сфері своїх наукових інтересів. Класичний середній клас, на думку Л. Черенько, на перших етапах свого існування був прогресивним класом, що і дозволив йому стати таким впливовим через роки. На сьогодні, середній клас визначається певним стилем життя, відношенням до навколишнього середовища та прогресивністю в тих сферах де це вимагається [43].

Аналізуючи дослідження науковців, то можемо зробити висновок, щодо еволюції цих наукових підходів. З часом наукові підходи змінювались під завдання динамічного світу. Загалом наукові підходи еволюціонували через технічний прогрес та зростання економічних та соціальних проблем, що змушувало науковців шукати рішення цих проблем.

1.3. Соціально-економічна нерівність як об'єкт суспільно-географічних досліджень

Соціально-економічна нерівність та середній клас є одними з основних напрямків досліджень та роботи у суспільній географії. Вони є об'єктами суспільно-географічних досліджень та розглядаються у рамках суспільно-географічного підходу. Суспільно-географічний підхід – це метод дослідження, який поєднує географічний аналіз просторових закономірностей із соціальними аспектами суспільства, що дозволяє комплексно дослідити суспільні процеси та їх зв'язки у просторі.

Суспільно-географічний підхід має декілька основних напрямків та характеристик [12]:

- Просторово-територіальний аналіз – дозволяє виявити різні суспільні процеси через територіальну прив'язку.
- Аналіз зв'язків між суспільством та природним середовищем – передбачає врахування впливу природного середовища на розвиток та життя суспільства.
- Комплексність та системність – забезпечує аналіз та дає можливість оцінити взаємозалежність та взаємозв'язок між елементами суспільно-просторових систем.
- Регіональність та зональність – дає можливість адаптувати дослідження до специфічних особливостей кожного з територіальних утворень.
- Інтеграція соціальних та просторових чинників – підхід розглядає взаємодію між просторовими утвореннями та суспільством, враховуючи соціальні, політичні, економічні та культурні чинники.

Враховуючи ці характеристики, можемо зробити висновок, що під час дослідження соціально-економічної нерівності та середнього класу суспільно-географічний підхід буде одним з основних. [10]

Суспільно-географічний підхід дозволить оцінити та проаналізувати нерівномірність розподілу ресурсів, послуг та можливостей соціальних рівнів населення, зокрема середнього класу у різних територіальних масштабах, починаючи від місцевого (регіонального) рівня до національного та глобального рівнів. Під час дослідження соціально-економічної нерівності та середнього класу було враховані всі аспекти суспільно-географічного підходу, що дозволили з'ясувати географічні відмінності різних соціально-економічних аспектах з урахуванням територіальних відмінностей. Суспільно-географічний підхід допомагає також зрозуміти, як географічні умови, соціальні умови, соціально-економічна політика, урбанізація та інші фактори впливають на формування соціальної структури суспільства [13].

Соціальна-економічна нерівність у суспільно-географічному контексті розглядається не лише як різниця у доходах, але і як територіальна нерівність, де економічні можливості та рівень життя залежать від місця проживання. Для прикладу, відмінності між великими містами та сільськими районами або між різними регіонами країни є частиною суспільно-географічного дослідження, це дає можливість визначити «гарячі точки» соціально-економічної нерівності та зрозуміти причини різного розвитку доступу до соціальних благ [26].

Рис.1.6. Аспекти суспільно-географічного підходу до дослідження середнього класу та соціально-економічної нерівності [16]

Середній економічний (соціальний) клас є не лише соціальним явищем, але й ключовим елементом у формуванні економічного та політичного ландшафту сучасного суспільства. У контексті суспільно-географічного підходу середній клас займає центральне місце як дослідження об'єкта, адже саме цей прошарок легко концентрується в міських зонах, зокрема в районах із високим рівнем економічної активності або в регіонах, що пізнають стрімкі процеси урбанізації. У даному підході середній клас розглядається як основоположний чинник розвитку території. Він окремо вирішує роль у

стимулюванні економічного зростання, зміцненні політичних інститутів та забезпеченні соціальної стабільності. Середній клас є класом генератором споживчого попиту, який впливає на структурні порушення в економіці, підтримує інновації, а також є руйнівною силою. Досліджуючи просторові аспекти, суспільно-географічний підхід дозволяє виявити закономірності та чинники концентрації середнього класу на різних територіях. Так, у великих містах, мегаполісах або регіонах із значним економічним потенціалом середній клас часто стає основою соціально-економічної структури [16]

Дана схема (рис. 1.6) взаємозв'язків демонструє різноплановість даного дослідження. Кожен із наявних аспектів відіграє свою важливу роль в дослідженні середнього класу та соціально-економічної нерівності [16].

- Географічна диференціація доходів – надає аналіз просторового розподілу рівня доходів та доступу до ресурсів на різній території.

- Міграція – даний чинник дає можливість проаналізувати як міграційні потоки впливають на структуру середнього класу та соціально-економічну нерівність на різних рівнях різних територіальних утворень.

- Концентрація середнього класу – дозволяє проаналізувати розподіл середнього класу в межах досліджуваної території.

- Інфраструктурна доступність – дає можливість оцінити доступність до важливих соціальних послуг, зокрема медичних, освітніх, культурних у різних територіальних одиницях.

- Вплив урбанізації – даний аспект створює умови для аналізу формування середнього класу та рівню соціально-економічної нерівності в умовах формування міської території. [19]

Таким чином, суспільно-географічний підхід до вивчення соціально-економічної нерівності та середнього класу дозволяє отримати комплексну картину соціально-економічних процесів, враховуючи їх територіальні особливості та фактори просторової організації.

1.4. Методологічні підходи суспільно-географічного дослідження соціально-економічної нерівності

Соціально-економічну нерівність в аспекті суспільної географії в основному варто досліджувати через емпіричні та географічні методичні підходи. Ці два підходи між собою дещо поєднані, але мають свої відмінності (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1. Переваги та недоліки емпіричного та географічного підходів
(складено автором за [12])

Характеристика	Емпіричний підхід	Географічний підхід
Методологія	Зосередження на зборі та аналізі числових даних за допомогою статистичних методів.	Використання просторового аналізу та геоінформаційних систем для візуалізації соціально-економічних показників у різних регіонах.
Основний фокус	Виявлення закономірностей і тенденцій у числових даних (дохід, витрати, рівень освіти).	Аналіз просторових відмінностей у розподілі доходів, доступі до ресурсів у різних місцях.
Переваги	Надає точну кількісну оцінку показників, допомагає виявляти загальні тенденції.	Дозволяє аналізувати доступ до ресурсів у просторовому контексті, що особливо важливо для регіональних досліджень.
Недоліки	Ігнорує територіальні відмінності, що може знижувати точність регіонального аналізу.	Може обмежуватися якістю та доступністю геопросторових даних.

Також у контексті дослідження варто розглянути інші наукові підходи, такі як: економіко-статистичний, соціологічний, просторово-географічний, інституційний, історичний, психологічний, тощо.

Економіко-статистичний підхід характеризується зосередженням на кількісному аналізі, який включає визначення споживчих витрат, визначення доходів, рівня безробіття та економічної активності населення. Саймон Кузнець та Томас Пікетті використали даний підхід у своїх працях. Саймон Кузнець запропонував криву Кузнеця. Основне її призначення – це в графічному форматі показати, як змінюється нерівність в залежності від економічного

зростання країни. Аналізуючи розподіл доходів серед різних груп населення, Кузнець висунув гіпотезу про те, що в країнах, які перебувають на ранніх стадіях економічного розвитку, нерівність доходів спершу зростає, але в міру зростання економіки має тенденцію знижуватися. Це припущення лягло в основу так званої «кривої Кузнеця». [64]

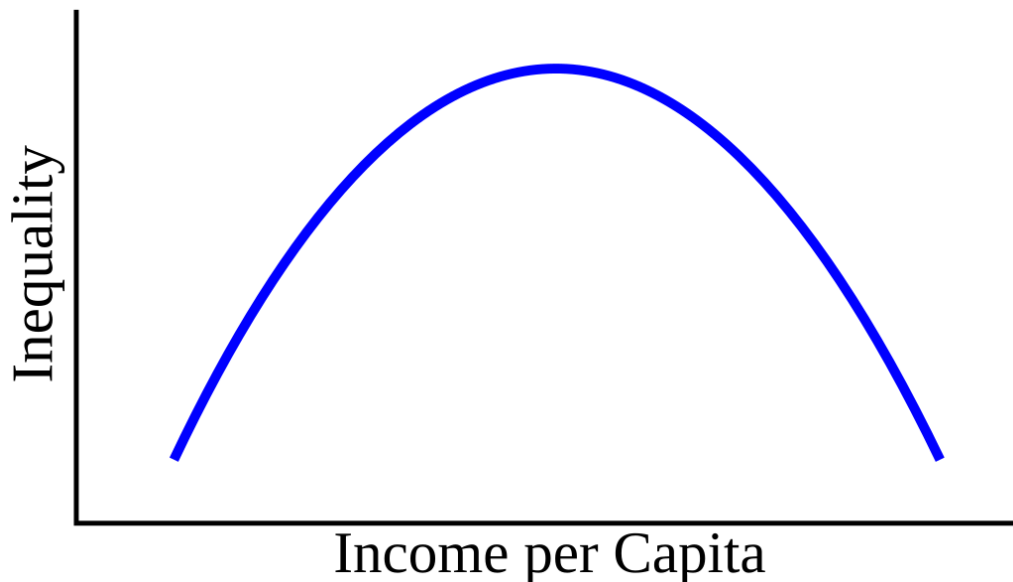

Рис. 1.7. Схематичне зображення «кривої Кузнеця»[64]

Щодо Томаса Пікетті то він через цей підхід аналізував та досліджував нерівність у розподілі доходів та капіталу в своїй книзі «Капітал у XXI столітті». Загалом цей метод використовується для статистичного аналізу соціальної мобільності та зміни нерівності в динамічних показниках [64].

Соціологічний підхід акцентує увагу на розвитку соціокультурних характеристик середнього класу, таких як стиль життя, рівень освіти, професійний статус, тощо. В цьому підході реалізуються дві основні методики: якісні дослідження та аналіз соціальної стратифікації. Якісні дослідження мають на меті виявлення соціальних норм та цінностей середнього класу через проведення інтерв'ю та опитувань; аналіз соціальної стратифікації має на меті дослідити та інтерпретувати класову структуру за рівнем освіти, зайнятості, стилю життя, тощо [15].

Макс Вебер визначав соціальний клас через поєднання економічного статусу, соціального престижу та політичного впливу, і саме на цих засадах було сформовано три теоретичні підходи вивчення середнього класу.

Таблиця 1.2. Переваги та недоліки теоретичних підходів вивчення середнього класу (складено автором за [26])

	Класична теорія модернізації	Підхід соціального капіталу	Підхід технічного прогресу
Зміст	Модернізація сприяє індустріалізації, розвитку технологій та підвищенню продуктивності праці, що стимулює економічне зростання і створює можливості зайнятості, сприяючи формуванню середнього класу.	Підхід базується на впливі соціальних умов, таких як культурний капітал і соціальні зв'язки, що підтримують формування середнього класу.	Технічний прогрес підвищує продуктивність і доходи, сприяючи економічному розвитку і розширенню середнього класу.
Переваги	Сприяє зростанню економіки та створенню робочих місць.	Акцентує важливість соціальної взаємодії і культурного капіталу.	Збільшує доходи і покращує економічні перспективи за рахунок ефективності.
Обмеження	Мало уваги до соціальних і культурних факторів.	Недостатньо враховує економічні аспекти і технологічний прогрес.	Ігнорує соціальні та культурні фактори, важливі для формування середнього класу.

Просторий підхід є класичним географічним підходом для дослідження середньо-економічної нерівності. Цей підхід зосереджений на територіальному дослідженні середнього класу та соціально-економічної нерівності через аналіз регіональних особливостей, вплив на урбанізаційні процеси, доступ до ресурсів, тощо. Також цей підхід використовує класичні географічні методи: картографування різних сфер (рівень доходів, зайнятість, економічна нерівність), аналіз просторових диспропорцій з використанням ГІС-технологій. Одним з відомих науковців, хто досить часто та успішно використовував цей метод був Едвард Соуджа. Він досліджував просторову справедливість і соціальну нерівність у міських регіонах. Завдяки широкому впровадженню всіх

вище згаданих методів, для просторо-географічного підходу, він успішно досліджував просторову справедливість та соціальну нерівність у міських регіонах. Також цей підхід широко використовував автор книги «Бунтівні міста» Девід Гарві. Завдяки цьому підходу науковець розглянув та дослідив соціально-економічну нерівність в контексті урбанізації та розподілу просторових ресурсів [23].

Інституційний підхід є менш вживаним, але не менш важливим для дослідження соціально-економічної нерівності та середнього класу. Цей підхід акцентує увагу на ролі впливу державних політик, ринкових відносин та соціальних інститутів у формування соціальної нерівності та середнього класу. В даному підході використовуються: аналіз соціальної політики та соціальних інститутів які спрямовані на подолання нерівності (пенсії, субсидії, страхування, тощо); також даний підхід порівнює інституційний вплив на соціальну мобільність на території дослідження [24].

Даний підхід використовував лауреат Нобелівської премії з економіки Дуглас Норт, він досліджував вплив інституцій на економічний розвиток та нерівність. В своїх працях він виокремив взаємозв'язок між розвитком соціальних інститутів та динамічністю економічних та політичних змін в суспільстві. Амартія Сен – індійський економіст, який також є лауреатом Нобелівської премії з економіки, використовував даний підхід в своїх роботах. Він проаналізував зв'язок між правами, можливостями та соціальною справедливістю. Основним напрямком його діяльності було розробка теорій та практик для подолання голоду, бідності та впровадженню політичного лібералізму в Індії [47].

Історичний підхід також є одним з методів дослідження середнього класу та соціальної нерівності. Він є важливим для розуміння динамічної зміни соціально-економічних процесів в просторово-часовому розрізі. Даний метод дає змогу аналізувати всі історико-географічні процеси та впроваджувати практики задля подолання проблем нерівності. Цей підхід спрямований на

вивчення еволюції соціальних класів та нерівності через аналіз історичних даних і змін у соціальній структурі. В цьому підході використовується: аналіз довгострокових та короткострокових змін у доходах та рівні життя; вивчає вплив історичних подій на соціально-економічну та класову структуру населення [48].

Психологічний підхід, дотичний до географічної науки у сфері соціальної географії. Він фокусується на особистісних та групових аспектах (мотивація, самовизначення, тощо). Цей підхід використовує опитування, інтерв'ювання задля вивчення рівня щастя та задоволеності життям, також підхід допомагає аналізувати вивчити соціальні очікування та їхній вплив на поведінку середнього класу [59].

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ В ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ

2.1. Тенденції формування соціально-економічної нерівності

У ХХІ ст. проблема соціальної нерівності стала більш гострою, ніж у попередні часи. Сучасний глобальний розвиток характеризується переформуванням світових процесів заради соціальної справедливості та економічної рівності. Але попри всі намагання світова соціальна нерівність за останні роки лиш зростає, а розрив між класами збільшується. В ХХ столітті С. Кузнець прогнозував зменшення нерівності та рівномірний розподіл доходів, але як ми бачимо він помилився. Проблема соціально-економічної нерівності завжди перебувала в центрі уваги не тільки науковців, а і всього населення [21]. Томас Пікетті, який був згаданий вище, описував ситуацію з соціальною нерівністю, таким чином, що зі збільшенням капіталу соціальна нерівність буде лиш зростати, саме через нерівномірний розподіл [39]. Глобальний досвід показує, що соціально-економічна нерівність це багаторівнева проблема, яку неможливо вирішити лиш рівномірним розподілом доходів та капіталу. В різних країнах нерівність зростає по-різному, загалом через різний економічний розвиток. Всі ці припущення були створені в ХХ столітті, коли світ лиш починав відновлення після Другої світової війни. Але як ми бачимо з розвиток суспільства теорії Кузнеця та Пікетті є дещо хибними. У високо розвинених країнах хоч нерівність у відсотковому значенні є більш стабільною та прогностичною, то в країнах перехідної економіки та низькорозвинених країнах цей розрив є більш помітним, хоча за припущеннями науковців ХХ століття розрив має бути меншим ніж у високорозвинених.

В сучасному світі цю невідповідність між припущення можна пояснити високою корупцією в низькорозвинених країнах. Для прикладу, в країнах Африки ми можемо побачити один з найбільших класових розривів. Все це

через недостатню правову та дипломатичну базу правління країн Африки. Такі країни як Нігерія, Алжир, Єгипет та ПАР мають найбільші показники розвитку та менші показники нерівності серед країн Африки [5]. Це зумовлено певним розташуванням та залишком «окупаційних» засад в управлінні територією. Всі ці країни зосереджені на торгівлі (Нігерія, ПАР) та туризмі (Алжир, Єгипет).

Менший класовий розрив можна спостерігати в країнах, що спеціалізуються на торгівлі, адже цей вид економічної діяльності має більший капіталопотік, а також потребує великої кількості кваліфікованих кадрів. В країнах, що спеціалізуються на туристичній діяльності, класовий розрив є більшим, але все ж таким менш помітним ніж в інших країнах регіону. Це зумовлено меншою кількістю кваліфікованих кадрів, а також більшою присутністю закордонних фірм, які певним чином блокують дохід та капітал в середину країни. Інші країни Африканського регіону мають більший соціальний та економічний розрив через певні фактори: географічне розташування, рівень корупції, залежність від іноземних інвестицій, тощо. Географічне розташування країн Африки є не досить вигідним через відсутність родючих ґрунтів, водних ресурсів, тощо.

Великий вплив корупції у вищих щаблях влади африканських країн також зумовлює значний класовий розрив. Щодо залежності від іноземних інвестицій, то вони загалом гальмують власний економічний розвиток, але не варто інтерпретувати такі капіталомвкладення на інші країни світу, адже основним капіталовкладчиком в Африканський регіон є Китайська народна республіка. В загальному та в короткостроковій перспективі дані інвестиції не мають певного впливу на розвитку, навіть навпаки створюють певний ефект підняття економіки та збільшення робочих місць. Але у випадку з Китаєм, то він хоч і розвиває транспорт, медицину, освіту, тощо, він також укладає певні угоди які є не зовсім вигідним для його партнерів.

Для прикладу, можна навіть навести Гонконг, з яким було укладено договір про передачу території зі збереженням його прав та законів. Проте

даний договір передбачає повне приєднання Гонконгу до Китаю. І подібні договори та домовленості Китай укладає з африканськими країнами, які потребують розвитку певних сфер, а Китай потребує нових портів, залізниць та інших шляхів торгівлі. Загалом Китай має на меті розвинути африканські країни шляхом їхньої торгівельної ізоляції з іншими країнами, а також Китай фактично володіє побудованими залізницями та портами в країнах Африки, що в свою чергу впливає на економічний та соціальний розвиток країн. Також варто зазначити, що більшість інвестицій залишається на рівні влади африканських країн через велику корумпованість органів влади. [39]

В 2022 році World Data Bank, провів аналіз соціальної нерівності та визначив його динаміку. Згідно зі звітом WDB вони представили наступні показники.

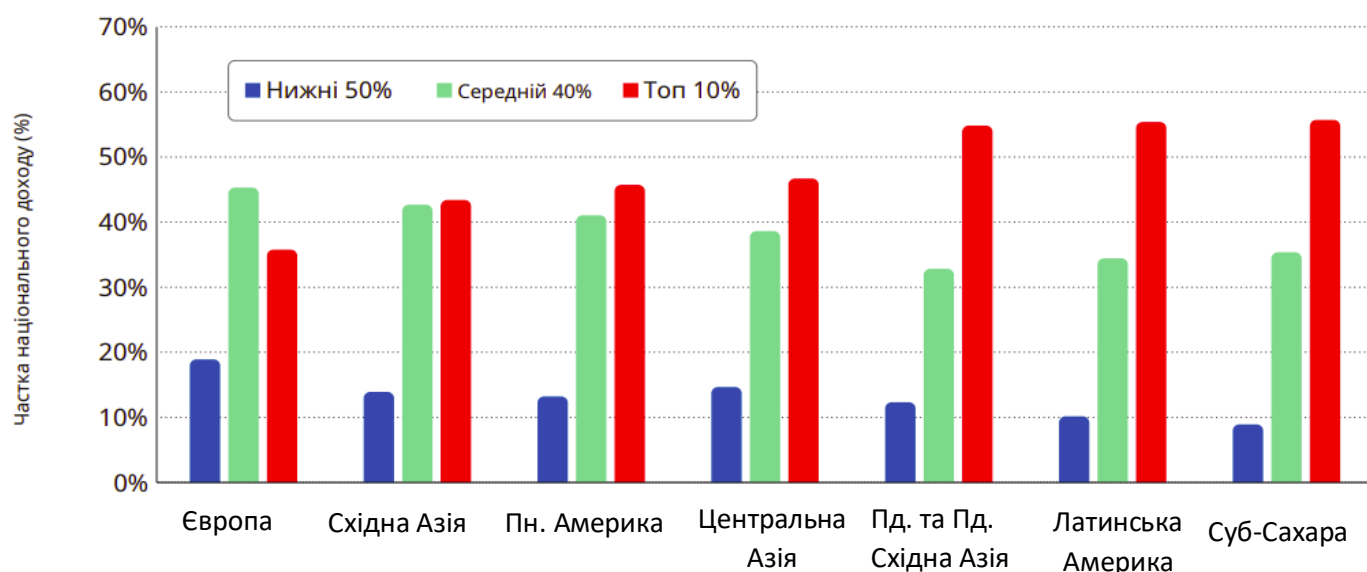

Рис. 2.1. Частка доходів у світі на 2021 рік (за регіонами) [50]

Цей графік демонструє нерівномірність доходів за регіонами. Як ми бачимо, то найбільш збалансованим регіоном за показниками середній дохід та найбільший дохід є Східна Азія. Цей баланс досягається за рахунок великої частки робочої сили, а також досить сильним економічним впливом на регіон та світ. Європа також є збалансованим регіоном, але в його балансі переважає середній рівень доходів та соціальної рівності. Але, на мою думку, такий баланс

спричинений великою кількістю мігрантів, які займають соціальну нішу у відповідній класовій структурі. Найбільший розрив спостерігаємо в регіоні Суб-Сахара (регіон на південь від Сахари). Цей розрив спричинений великою корупцією, недостатньою кількістю природних ресурсів для життя, тощо.

Також варто відзначити, що в регіоні Латинська Америка найбагатші 10% отримують 55% відсотків національного доходу, в той час у Європі цей показник становить 36%. З цього можемо зробити висновок, що Європейський регіон є більш стійким до певних кризових ситуацій ніж Латинська Америка. Також варто зазначити, що цей національний дохід включає в себе допомоги у випадку безробіття, пенсій та інших внесків які були сплачені особами до податку на прибуток.

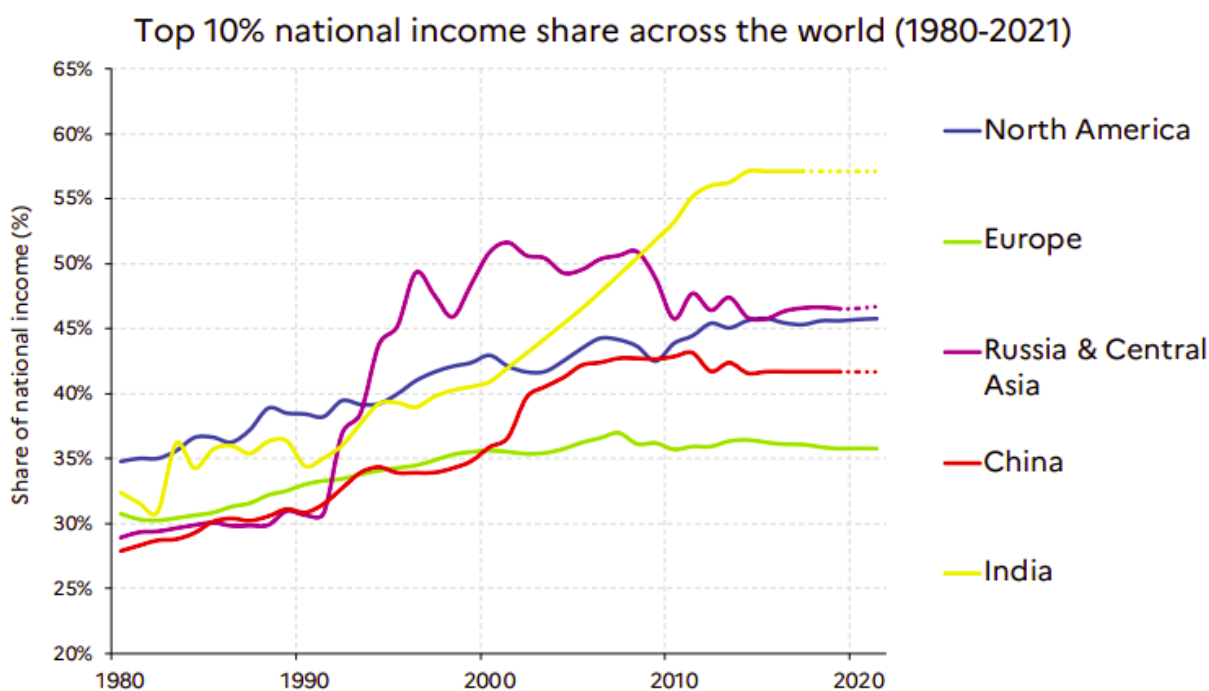

Рис. 2.2. Динамка найбільшої частки національного доходу (10%) країн світу з 1980 по 2020 [50]

Даний графік демонструє динаміку володіння найбільшої частки національного доходу. Проаналізувавши графік WDB можемо зробити певні висновки. Найбільш стабільними регіонами є Північна Америка та Європа. Ці регіон мають стабільні економічний та соціальний розвиток. Також вони мають велику кількість соціальних програм для підтримки населення в кризові

періоди, що і зменшує їхній класовий розрив. Дані регіони мають малу кількість релігійних відмінностей, що спрощує комунікацію та зменшує ризик сутичок на фоні релігії або віросповідання. До цього переліку можна було б також і внести Китай, але через його певну політичну та економічну проблематику він є таким стабільним в розрізі соціальної нерівності. Певна його закритість також впливає на ці показники. Регіон росія та Центральна Азія, як видно з графіку, є одним із найменш стабільним у цьому переліку. Загалом після розпаду радянського союзу, всі країни які входили до його складу, переживали економічні проблеми з 1990 по 2000 роки. Вони характеризувались великою класовою домінацією (багатими над бідними), саме в плані впливу на розвиток та контроль над доходами. Також цей регіон є досить хитким до різних кризових змін, що і прослідковується на графіку (період 2008 року); можемо ще зробити висновок, що регіон є залежним від зовнішніх факторів (санкції, обмеження, тощо) та курсу іноземної валюти. Індія є найнестабільнішою країною в цьому списку. Вона акумулювала всі вище згадані проблеми. Найбільшою їхньою проблемою, на мою думку, є велика кількість релігійних структур та певною зміною політичного та економічного курсу країни. Наразі Індія позиціонує себе як одного із головних гравців в геополітичного світі і намагається виправити проблеми які в неї наявні.

Варто також зазначити, що дана проблема була зазначена як одна з пріоритетних у цілях розвитку тисячоліття (з 2000 по 2015), а також у цілях сталого розвитку (з 2015 по 2030). Між цими двома стратегіями розвитку є певні відмінності, а саме: нерівність в цілях розвитку тисячоліття дана проблема була описана з точки зору гендерної нерівності та розширенні прав і можливостей жінок, інший аспект це було зменшення нерівності пов'язаної з доступом до базових потреб. Також варто зазначити, що цілі розвитку тисячоліття не мали конкретної мети, що була б спрямована на зменшення нерівності [1].

ООН в 2015 році визначили соціальну нерівність як одну із пріоритетних цілей для досягнення спільного кращого майбутнього. В цьому ці стратегії і відрізняються. В цілях сталого розвитку є чітка мета, що має зменшити рівень нерівності в усіх аспектах (соціальна, економічна, політична, тощо). Дана ціль має декілька пунктів, які необхідні для досягнення цієї цілі.

Таблиця 2.1. Пункти, подолання соціальної нерівності (побудовано автором згідно з [1])

Номер підцілі	Опис
10.1	До 2030 року досягти та поступово підтримувати зростання доходів серед 40% найбіднішого населення темпами, що перевищують середній показник по країні.
10.2	До 2030 року забезпечити повну соціальну, економічну та політичну інтеграцію всіх людей, незалежно від віку, статі, інвалідності, раси, етнічної приналежності, походження, релігії чи економічного статусу.
10.3	Забезпечити рівні можливості та зменшити нерівність результатів, у тому числі шляхом усунення дискримінаційних законів, політик і практик.
10.4	Прийняти політику, зокрема фіскальну, соціальну та політику щодо заробітної плати, для поступового досягнення більшої рівності.
10.5	Поліпшити регулювання та моніторинг глобальних фінансових інституцій і зміцнити їх представництво для забезпечення більшої ефективності.
10.6	Забезпечити посилене представництво та голос країн, що розвиваються, у процесі прийняття рішень у глобальних міжнародних економічних та фінансових інститутах.
10.7	Полегшити безпечну, впорядковану, законну та відповідальну міграцію та мобільність людей через реалізацію добре спланованих і керованих політик.
10.a	Реалізувати принцип спеціального та диференційованого режиму для країн, що розвиваються, відповідно до домовленостей СОТ.
10.b	Сприяти офіційній допомозі розвитку та фінансовим потокам, включаючи прямі іноземні інвестиції, для країн, що найбільше цього потребують.
10.c	До 2030 року знизити до менш ніж 3% вартість переказів мігрантів і ліквідувати коридори переказів, дорожчі за 5%.

Дані підцілі, варто проаналізувати більш детально через призму сучасних проблем та викликів. Одна з проблем яка прямо впливає на досягнення цілі №10 це війна в Україні. Даний конфлікт вплинув на глобальну економіку тим самим посилюючи нерівність. Велика кількість біженців створили велике

навантаження на країни Європи, особливо з точки зору економічного забезпечення. Блокування українських портів та блокування кордону з боку польських протестувальників, призупинили а в деяких випадках повністю заблокували експортування українського зерна, що поставило під загрозу виживання країн, що розвиваються. Велика кількість жертв як цивільних так і військових спричинило нестачу робочі сили, що змусило українських підприємців перекваліфіковувати робітників та навіть заміщувати нестачу чоловічої робочої сили на жіночу. Все це ускладнює досягнення підцілей 10.1 та 10.b.[1]

Не менш важливим для подолання соціальної нерівності є конфлікт на Близькому Сході. Даний конфлікт підсилює регіональну нестабільність, що впливає на можливість досягнення соціальної інтеграції (підціль 10.2) та безпечної міграції, адже біженці з Палестини, а також з Лівану досить часто стикаються з расовою чи релігійною дискримінацією в країнах; нестача базових ресурсів для існування та відсутність доступу до міжнародної допомоги є великою проблемою не тільки для тих хто залишився на території ведення бойових дій, але і у біженців, що втікали до високо розвинених країн через нестачу економічних ресурсів для підтримки всіх соціальних програм.

Конфлікт між КНДР та Південною Кореєю вже більше трьох десятиліть опосередковано впливає на розвиток соціальної рівності. КНДР є закритою країною і за деякими фактами втікачів з країни ми знаємо, що в цій країні утискаються права та свободи людей, що вже не сприяє послабленню соціальної нерівності. Також постійна напружена ситуація з військовим потенціалом КНДР та його військовими провокаціями є загрозовою не тільки з точки зору нерівності, адже і з точки зору безпекової ситуації в світі.

Вибори в США є також дуже вагомим фактором для досягнення цілі сталого розвитку. США є головним геополітичним та соціальним важелем у світі, і загалом від риторики влади в країні залежить утиснення прав та свобод. Зміна адміністрації може вплинути також на фінансування програм допомоги

(Україна, Ізраїль, Південна Корея), торговельну політику (зміна цін на щерно, нафту, газ, тощо).

Сучасна геополітична ситуація ускладнює досягнення Цілі 10, оскільки національні та міжнародні ресурси перенаправляються на подолання наслідків конфліктів і криз. Проте досягнення цієї цілі залишається можливим за умови посилення міжнародного співробітництва, ефективного використання ресурсів і впровадження інноваційних підходів до скорочення нерівності. Забезпечення миру, стабільності та прозорості в управлінні є ключовими умовами для реалізації амбітної мети сталого розвитку. [42]

2.2. Чинники формування соціально-економічної нерівності

Соціальна нерівність формується під впливом складної сукупності економічних, освітніх, соціокультурних, політичних, глобальних і технологічних чинників.

Економічні аспекти відіграють ключову роль у цьому процесі, зокрема нерівномірний розподіл доходів між різними верствами населення. Це призводить до концентрації національного багатства в руках небагатьох, тоді як більшість стикається з економічними труднощами. Соціальна нерівність, з економічної точки зору, означає нерівномірний розподіл ресурсів, можливостей і привілеїв у суспільстві. Він охоплює різницю в доходах, багатстві та доступі до основних послуг, таких як освіта та охорона здоров'я. Ця нерівність часто вимірюється за допомогою різних економічних показників, причому коефіцієнт Джині є одним із найбільш широко використовуваних показників. Також в даному чиннику є декілька показників завдяки, яким можна якісно та чітко дослідити питання соціальної нерівності (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2. Показники соціально-економічної нерівності (побудовано автором за [44])

Показник	Зміст
Нерівність доходів	Вимірюється коефіцієнтом Джині, який коливається від 0 (ідеальна рівність) до 1 (ідеальна нерівність). Відображає різницю в доходах між різними групами суспільства.
Нерівність багатства	Стосується розподілу активів і багатства між окремими особами або домогосподарствами. Як правило, більш виражена, ніж нерівність у доходах, і її можна виміряти шляхом дослідження частки багатства, що належить різним верствам населення.
Нерівність можливостей	Оцінює, як фактори, що знаходяться поза контролем особи (сімейне походження, стать, етнічна приналежність), впливають на її економічні результати.
Поляризація ринку праці	Зростаючий розрив між висококваліфікованими та високооплачуваними роботами і низькокваліфікованими та низькооплачуваними роботами, спричинений технологічним прогресом і глобалізацією.
Розбіжності в освіті	Доступ до якісної освіти є критичним фактором у визначенні економічних результатів. Різниця в освітньому рівні може призвести до значних відмінностей у доходах і можливостях працевлаштування.
Нерівність у сфері охорони здоров'я	Економічна нерівність часто перетворюється на відмінності в результатах охорони здоров'я, оскільки люди з нижчими доходами можуть мати менший доступ до медичних послуг.

Поєднуючи дані з таблиці та графіку можемо зробити висновок, що 1% найбагатшого населення планети отримує все більшу частку доходу. Дана непропорційність створювала та створює великий розрив між класами населення. Всі фактори які описані в таблиці в сукупності відображають розрив на графіку. Для прикладу, США мають великі розриви в доходах та в багатстві і цей розрив стрімко збільшується після 1991 року. Це можна пов'язати з певною розрядку з причини розпаду радянського союзу, що дало змогу позиціонувати економіку на більш важливих соціальних питаннях замість військово-промислового комплексу. Але в той же час дані пом'якшення створили великий потік мігрантів, що втікали від проблем своєї країни. Політика США в той час була не в змозі забезпечити всіх мігрантів належним рівнем достатку, соціалізації та основними соціальними потребами. Загалом всі країни які представлені на графіку мають схожі проблеми, але винятком, на мою думку, є

Японія. Так як країна є досить невеликою, влада провела певний аналіз своїх соціальних та економічних можливостей, що допомогло не допустити або мінімізувати ці проблеми. В той же час влада Японії створила проблему «оновлення» населення, через що зіштовхнулася з проблемами старіння населення та малим коефіцієнтом відтворення населення, що спричинило гальмування економічного зростання, але зберегло його на достатньому рівні.

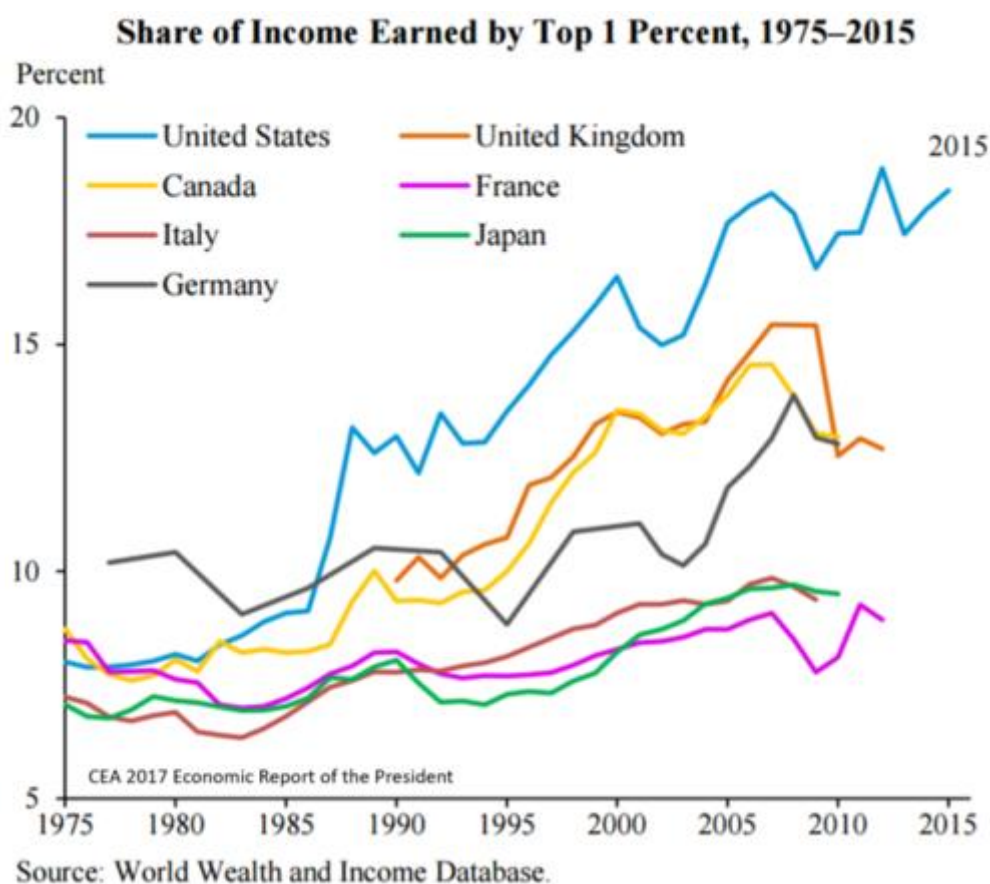

Рис.2.3. Динаміка нерівності доходів серед 1% найбагатшого населення з 1975 по 2015 [71]

Освіта є ще одним вагомим фактором формування соціальної нерівності. Нерівний доступ до якісної освіти між містом і селом, а також між багатими та бідними родинами, суттєво обмежує можливості соціальної мобільності. Освітні нерівності породжують розриви в економіці та соціалізації.

Рис. 2.4. Грамотність у світі станом на 2024 рік
(% людей віком від 15 років) [5]

Дана інфографіка демонструє, що політичний та економічний світ все більше концентрує свою увагу на освітньому показнику. З інфографіки можемо зробити висновок, що за останній час рівень грамотності населення значно виріс у порівнянні з минулим. Загалом це є доктриною ООН, а саме ціль номер 4 «Якісна освіта». Загалом дана ціль досягається завдяки гуманітарним дотаціям на освіту у країнах, що розвиваються, а також завдяки вихідцям з цих країн, що досягли успіхів в певних сферах діяльності (спорт, наука, тощо).

Аналізуючи дану інфографіку можемо зробити висновок, що зусилля ООН недостатні, але мають свої позитивні зрушення. В порівнянні з минулими роками (які представлені на минулій інфографіці) різниця є і вона вагома. Цей показник є прямо залежним від показника економіки, і на вищезгаданих графіках видно, що Африканський регіон (на південь від Сахари) страждає як в

економічному плані так і в освітньому. Звісно це все пов'язано з географічним розташуванням та іншими географічними показниками, що гальмують їхнє зростання.

Рис.2.5. Країни з найнижчим рівнем грамотності[5]

Варто також зазначити, що сегрегація в освітній системі присутня зокрема через існування елітних приватних шкіл та університетів, закріплює соціальні розриви. Такі освітні диспропорції посилюють нерівність у довгостроковій перспективі, оскільки саме освіта визначає економічні та професійні перспективи.

Соціокультурні аспекти також впливають на масштаби нерівності. Дискримінація за статтю, расою, етнічною приналежністю чи релігією значно обмежує можливості окремих груп. Гендерна нерівність, наприклад,

проявляється у вигляді "скляної стелі", що обмежує кар'єрні можливості жінок. Соціальний капітал, тобто мережа контактів і соціальних зв'язків, також відіграє важливу роль: люди з обмеженими соціальними мережами мають менше шансів знайти роботу або отримати доступ до ресурсів. Культурні норми й традиції в багатьох суспільствах додатково обмежують участь у соціальному житті, особливо для маргіналізованих груп.

Політичні чинники формування соціальної нерівності включають податкову та соціальну політику, рівень корупції та наявність соціальних гарантій. Недостатньо прогресивна податкова система, яка не враховує доходи найбагатших верств, сприяє подальшій концентрації капіталу. Корупція поглиблює нерівність, коли ресурси перерозподіляються на користь вузького кола еліт. Водночас низький рівень соціальних гарантій, таких як пенсійне забезпечення, охорона здоров'я чи доступне житло, значно знижує рівень добробуту найбільш вразливих груп населення. [5]

Також важливо зазначити, що досить важливим є розуміння нерівності як проблеми з боку влади. Як вже було зазначено, вище є декілька видів нерівності: соціальна, економічна та освітня. В ході вирішення проблеми нерівності влади країн мають вирішувати її комплексно, а не розділяти та вирішувати всі окремо. Ці нерівності є взаємопов'язаними і часто можуть підсилювати одна одну. До прикладу, економічна нерівність може суттєво призвести до нерівності в освіті, що в свою чергу загальмує або унеможливить висхідну мобільність, що призведе до зростання соціальної нерівності. Також варто зазначити, що ці прояви мають декілька територіальних рівнів. Ці проблеми можуть бути виявлені на рівні країни, на рівні економічного регіону (декілька країн) та глобальному (всесвітньому рівні), тому варто починати вирішення проблем з найнижчого рівня, що дозволить більш раціонально розподілити ресурси подолання проблеми.

Глобалізація та зміна клімату додають міжнародний вимір до проблеми соціальної нерівності. Країни, що розвиваються, стикаються з труднощами в

інтеграції у світову економіку через нерівні стартові умови. Вплив змін клімату, таких як посухи, повені чи інші катаклізми, сильніше вражає бідні країни, які мають обмежені ресурси для адаптації. У цих умовах також зростає міграція, спричинена економічними та кліматичними факторами, що створює додаткові соціальні виклики як для країн-реципієнтів, так і для самих мігрантів.

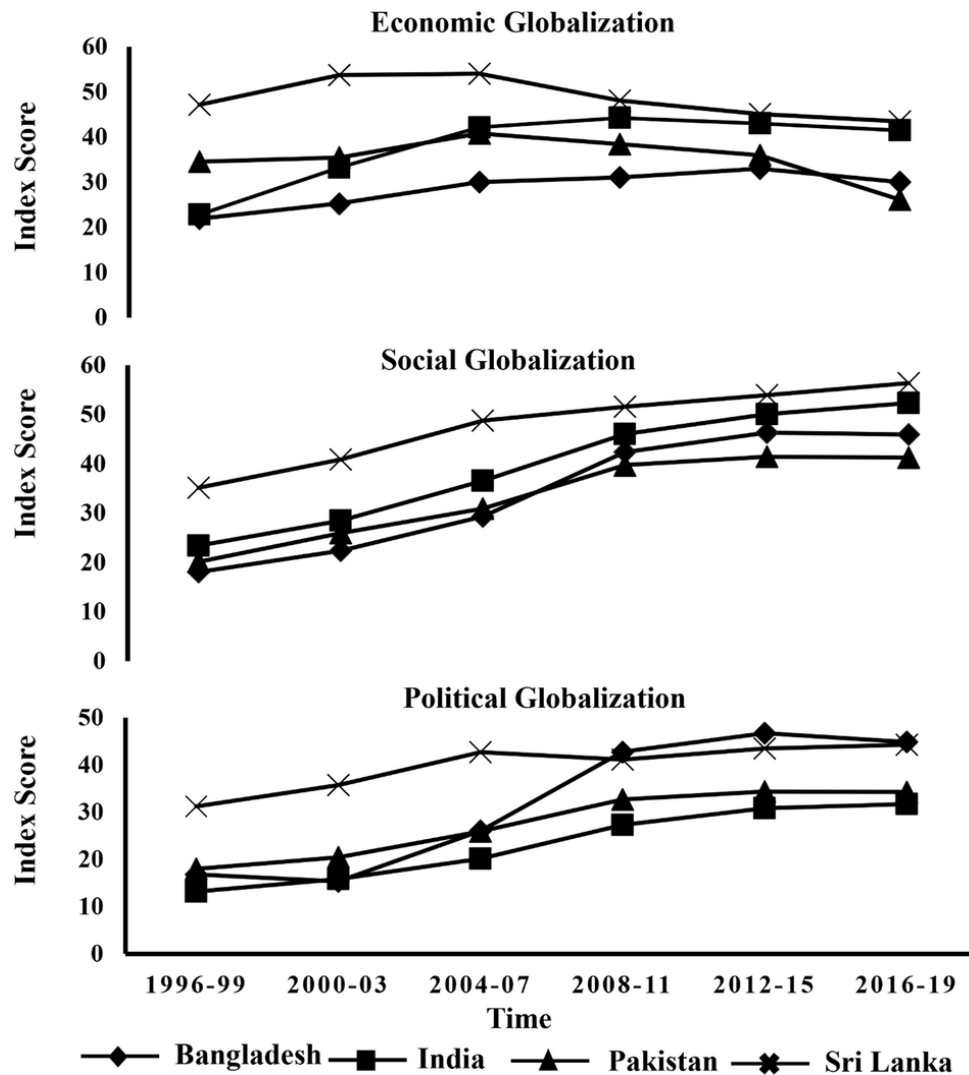

Рис. 2.6. Динаміка економічної, соціальної та політичної глобалізації з 1996 по 2019 [68]

Графік вище демонструє динаміку економічної, соціальної та політичної глобалізації. Доцільно розглянути кожен глобалізаційний показник окремо, задля того щоб виявити чинники та фактори такого розвитку.

Економічна складова глобалізації окремо взятих країн є наочним прикладом, того як саме розвиваються країни і за рахунок якої сфери діяльності. Як ми бачимо в період з 1996 по 2007 роки економічна, соціальна та політична глобалізації Шрі-Ланки мали позитивний приріст, це було спричинено великою кількістю факторів. Насамперед це розвиток туристичної сфери, що дало змогу залучити велику кількість інвестицій, також варто зазначити, що активність Шрі-Ланки в регіональних ініціативах сприяла економічній глобалізації. Щодо інших країн, то вони почали своє економічне зростання з 2007 року, це пов'язано з впровадженням реформ які сприяли всім цим зростанням. До них можна віднести розширення фінансового сектору, зростання ВПК та зростання міжнародної торгівлі із залученням іноземних інвестицій.

Сучасні технології, включаючи автоматизацію і діджиталізацію, поглиблюють нерівність між групами, які мають доступ до інновацій, і тими, хто залишається осторонь технологічного прогресу. Обмежений доступ до цифрових інструментів для бідніших верств населення зменшує їхні можливості для професійного розвитку та участі в сучасному ринку праці.

WDB виділили, ще один показник який впливає на соціальну нерівність – це вуглецева нерівність. Вона характеризується досягненням чистого нульового викиду вуглекислого газу за рахунок балансування викидів вуглецю з видаленням із атмосфери або просто усуненням викидів вуглецю. Вимірювання відбувається шляхом аналізу вуглецевих слідів окремих осіб або груп, які зазвичай класифікуються за рівнем доходу або багатства.[45] Дослідження та вимірювання вуглецевої нерівності має два підходи:

- Підхід «згори-вниз»: характеризується використанням мікроданих на рівні глобального моделювання викидів на основі розподілу нерівності доходів та/або споживання;

- Підхід «знизу-вгору»: характеризується використанням та моделюванням на рівні домогосподарств для оцінки викидів на основі моделей споживання. [70]

Дослідження які були проведені дають можливість поєднувати ці два підходи для підвищення точності дослідження, використовуючи еластичність економіки країни та розрізняючи викиди від споживання та інвестицій.

Вуглецева нерівність досить тісно пов'язана із соціально-економічним статусом країни та населення. Так як середній економічний клас розглядається як рушійна сила економічного зростання, то варто розглянути чинники, що можуть стримувати або зупинити розвиток.

Глобальна вуглецева нерівність - політика, що спрямована на скорочення викидів вуглецю, наприклад податки на вуглецеві викиди, часто впливають економічно не раціонально та непропорційно, особливо на групи із середнім доходом. Основна проблематика полягає в тому, що вартість життя для середнього класу збільшується, але суттєва зміна моделі життя та споживання багатих не змінюється.[49]

Економічна напруга в суспільстві створюють основне економічне навантаження середнього класу є тягар політики ціноутворення податків на викиди вуглецю, які не змінюють стиль життя найбагатших верств населення, але в той же час суттєво вплинути або змінити докорінно стиль життя середнього класу та нижчих верств. [48]

Регіональні відмінності з точки зору країни, що розвиваються мають більші викиди вуглецю ніж високорозвинені країни. Це пояснюється їхніми економічними амбіціями, адже дані країни сфокусовані на своєму економічному розвитку в порівнянні з іншими країнами, які зосереджені на зменшенні викидах вуглецю в силу свого економічного розвитку. Також варто зазначити що в цих країнах спостерігається збільшення середнього економічного класу, як чисельності та і впливу. [63]

Деградація навколишнього середовища створюють екологічні проблеми, що є результатом високих викидів, непропорційно впливають на бідніші громади та середній клас, загострюючи існуючу соціальну нерівність. [63]

Таблиця 2.3. Аспекти вуглецевої нерівності
(побудовано автором згідно з [48])

Аспект	Зміст
Економічні відмінності	Надмірне споживання ресурсів заможними призводить до погіршення навколишнього середовища, що непропорційно впливає на бідніші громади та середній клас. Цим групам часто не вистачає ресурсів для адаптації або пом'якшення наслідків зміни клімату, таких як екстремальні погодні явища, які можуть призвести до економічних втрат і зростання бідності.
Здоров'я та засоби до існування	Зміна клімату, спричинена великими викидами, створює значні ризики для здоров'я та засобів до існування, особливо для найбідніших верств населення та середнього класу, які більш вразливі до їх впливу. Ці групи часто покладаються на чутливі до клімату сектори, такі як сільське господарство, і мають обмежений доступ до охорони здоров'я та страхування, що робить їх більш чутливими до кліматичних потрясінь.
Наслідки для політики	Кліматична політика, якщо вона не розроблена з урахуванням справедливості, може ненавмисно збільшити соціальну нерівність. Ця політика може непропорційно вплинути на групи з низьким і середнім доходом, які витрачають більшу частку свого доходу на енергію та основні товари.
Глобальні диспропорції	У всьому світі люди в країнах з високим рівнем доходу викидають значно більше вуглецю, ніж жителі країн з низьким рівнем доходу. Ця невідповідність є яскравим прикладом вуглецевої нерівності в міжнародному масштабі, де середній клас у країнах, що розвиваються, може зіткнутися з більшими проблемами в досягненні сталого розвитку через вплив на навколишнє середовище багатших країн.

Варто також зазначити такий аспект як роль влади (держави) у подоланні проблеми соціальної нерівності. Проблема нерівності є комплексною та потребує поетапного та клопіткого вирішення цих проблем. Уряд має відігравати безпосередню роль у вирішенні цих питань, а саме виділити основні цілі на шляху вирішення. На мою думку, дані цілі мають бути наступними:

- Перерозподіл ресурсів;

- Забезпечення соціального захисту на всіх територіальних рівнях;
- Забезпечення рівних умов та можливостей для всіх верств населення.

Але влада на шляху вирішення проблем може зіткнутися з певними проблемами:

- Різний рівень нерівності по регіонах, а також не скоординовані дії політичних сил; [68]
- Неефективне впровадження певних політик, через бюрократичні процеси, корупцію. [68]
- Опір з боку тих соціальних (маргінальних), що отримують статус-кво і це може зашкодити їхнім економічним чи політичним інтересам. [68]

2.3. Територіальні прояви соціально-економічної нерівності

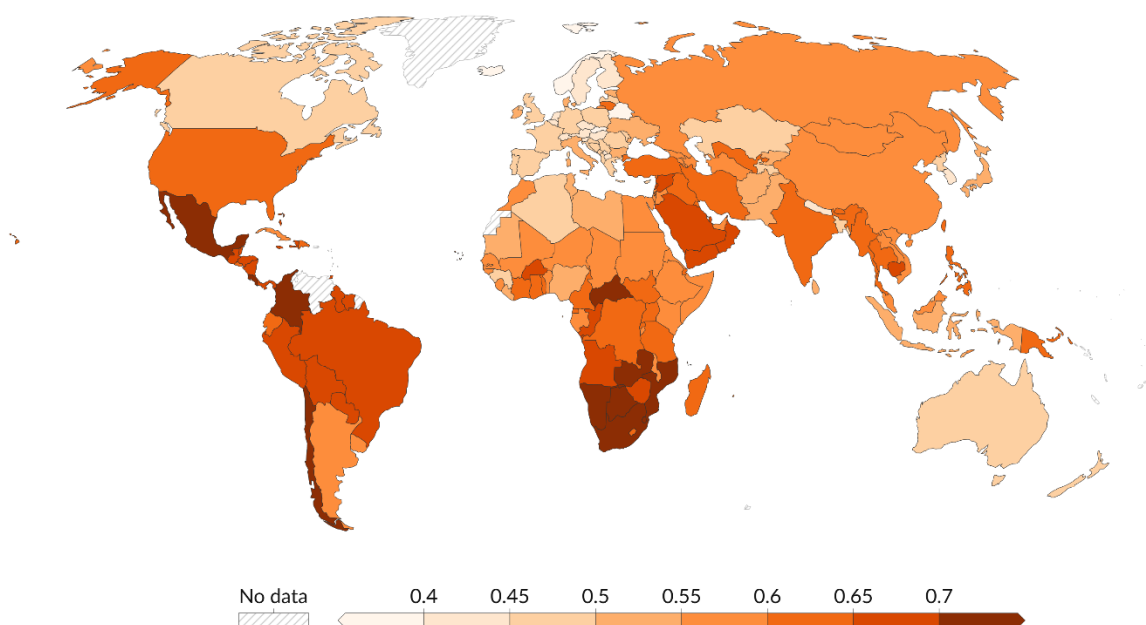
Наш світ є зовсім не збалансованим у будь-якій сфері його діяльності, звісно це залежить від тих чи інших обставин. Країни мають різну кількість природних запасів корисних копалин, дорогоцінних металів, інтелектуальної власності. Але проблема соціальної нерівності є гострою проблемою яка потребує вирішення, адже вона є пріоритетною ціллю сталого розвитку ООН. Територіальні прояви нерівності можуть носити різних характер, їх можна поділити на три типи:

- Глобального масштабу (різниця в соціальному розвитку між країнами)
- Регіонального масштабу (в межах економічного регіону чи блоку)
- У межах країни (різниця між сільським та міським територіями, регіональні відмінності між областями (штатами, комунами, тощо);

Gini coefficient, 2022

Our World
in Data

The Gini coefficient measures inequality on a scale from 0 to 1. Higher values indicate higher inequality. Inequality is measured here in terms of income before taxes and benefits.

Data source: World Inequality Database (WID.world) (2024)

CC BY

Note: Income is measured before payment of taxes and non-pension benefits, but after the payment of public and private pensions.

Рис.2.7. Індекс Джині станом на 2022 рік [54]

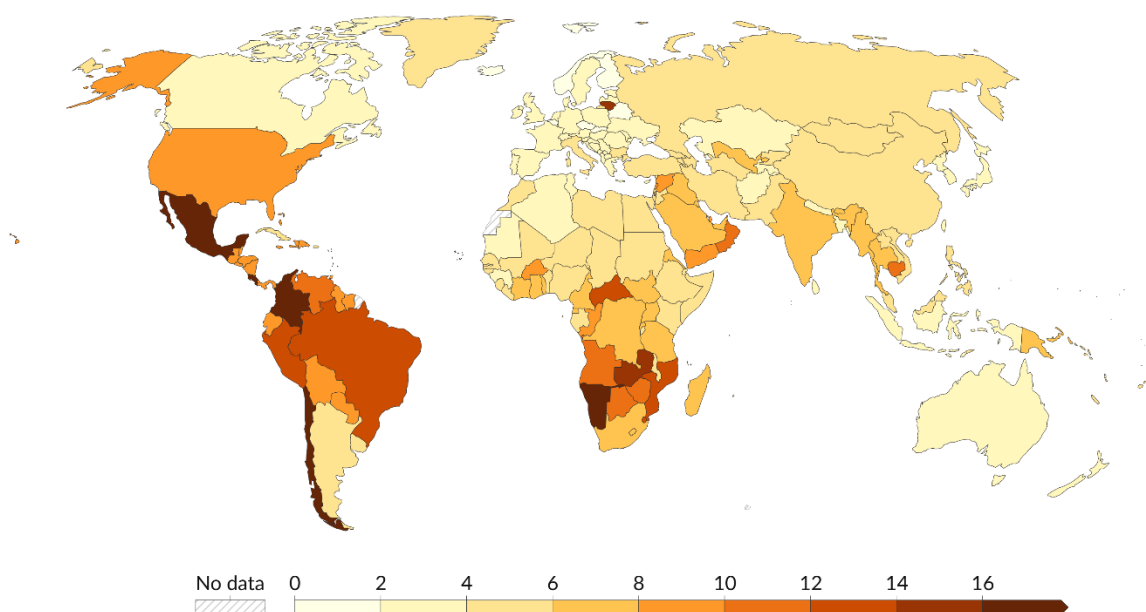
Дана картосхема узагальнює всі вищезгадані аспекти та показники до наочного прикладу. Як ми можемо бачити то найбільші розриви в соціальній рівності присутні в країнах Африки, південної та центральної Америки. Але в цьому переліку присутні навіть Сполучені Штати Америки, що свідчить про значні проблеми в соціальній політиці країни.

Також досить наочним є показник коефіцієнту Пальма. Даний показник вимірюється часткою 10% найбагатших на частку 40% найбідніших. Нерівність вимірюється в термінах доходу до сплати податків і пільг.

Palma ratio, 2022

The Palma ratio is a measure of inequality that divides the share received by the richest 10% by the share of the poorest 40%. Higher values indicate higher inequality. Inequality is measured here in terms of income before taxes and benefits.

Data source: World Inequality Database (WID.world) (2024)

CC BY

Note: Income is measured before payment of taxes and non-pension benefits, but after the payment of public and private pensions.

Рис.2.8. Індекс Пальма в країнах світу станом на 2022 рік [54]

Даний показник свідчить про економічний розрив між багатими та бідними, що в свою чергу спричиняє великий розрив в соціальній рівності даний показник є альтернативою індексу Джині. Хоч він і є альтернативою до індексу Джині, але він базується на неоподаткованих доходах, тому країни з меншим рівнем соціальної нерівності можуть бути з високим рівнем індексу Пальма. Але варто також зазначити, що більшість країн мають податок на дохід, тобто залежності від доходу податок можуть варіюватися, що в кінцевому результаті призводить до певної економічної рівності населення. Зростання світової соціальної нерівності породжує зниження чисельності та впливу середнього класу.

Mean income or consumption per day, 2023

This data is adjusted for inflation and for differences in the cost of living between countries.

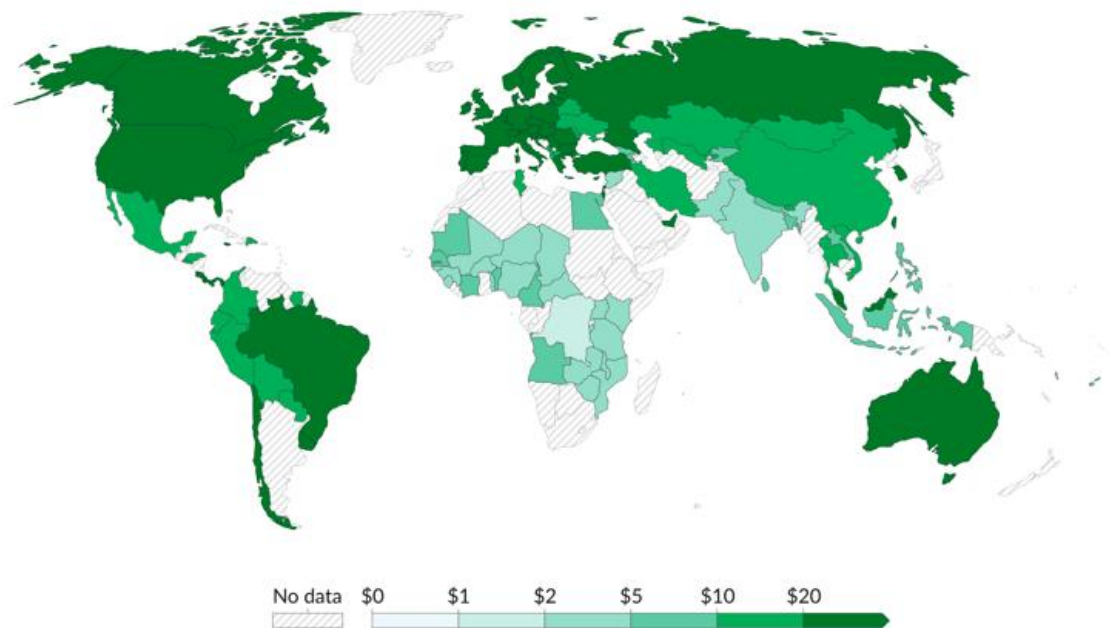

Рис. 2.9. Середній дохід або споживання на день у 2023 році. [54]

Картосхема демонструє середній дохід або проживання на душу населення за день у 2023 році, скоригований на інфляцію та відмінності у вартості життя між країнами. Основні показники, що наявні на картосхемі:

- Розвинені країни. Такі країни як США, Канада, Японія, тощо демонструють найвищий рівень споживання та середнього доходу в грошовому еквіваленті. Даний показник досягається завдяки високому економічному розвитку, високу продуктивність праці та стабільність державних інститутів, що забезпечує високий рівень споживання.

- Країни середнього рівня. Країни Східної Європи, Латинської Америки та центральної Азії демонструють зростання своїх економічних показників, але все ж таки в даний країнах наявні певні проблеми з економічною стабільністю та незалежністю економік. Країни, що відносяться до цих регіонів є країнами перехідної економіки, тому їм притаманні такі проблеми як: безробіття, політична нестабільність, проблеми в соціальному

житті, тощо. Також в даних країнах наявна висока частка тіньової економіки, що не дає змогу якісно оцінити її реальні потенціал та можливості.

- Країни з низьким рівнем доходів. Африканський регіон, на південь від Сахари, характеризується великою кількістю проблем, починаючи від географічного розташування закінчуючи політичною нестабільністю та чисельними військовими конфліктами.

- Країни з найнижчим рівнем доходу. З даної картосхеми можемо зробити дві гіпотези. Перша гіпотеза оптимістична – це реальне збільшення доходів та зменшення рівня соціальної та економічної нерівності. Друга гіпотеза, це прибільшення свого реального економічного та соціального рівня, що ставить під сумнів актуальність та доцільність даного дослідження.

Також на даній картосхемі можна визначити такий факт як авторитарні країни, що є закритими для досліджень. Особливо це стосується країн з наявними військовим конфліктами, що унеможливлюють проведення досліджень, або як окремий фактор це наявність повністю закритої країни як Північна Корея, яка в силу своєї закритості з власної волі не надає такої інформації або взагалі немає інституційних можливостей для проведення даного дослідження. Дані на карті є скоригованими відносно ПКС (паритет купівельної спроможності). Паритет купівельної спроможності – методика дослідження (підрахунку) рівня багатства країн за допомогою визначення реальної вартості певної чітко окресленої групи товарів.[30] В даному дослідженні ПКС використовується комплексно, а не точково по окремому взятому параметру.

Скорочення нерівності в межах країн значно допоможе у зменшенні глобальної нерівності і збільшення середнього класу є одним з важелів руху. Також варто зважати на економічні та культурні відмінності між регіонами та впроваджувати окремі вектори розвитку для кожного регіону. Варто розробити окремі економічні політики на всіх рівнях задля досягнення результату, а

особливо розвиток освіти та науки, а також розвиток інституційних можливостей для кваліфікаційного зростання населення.

Наступним, типом прояву територіальної нерівності є прояви регіонального масштабу. Даний прояв характеризується нерівністю межах певних блоків або кластерів. Серед даних груп можна виділити НАТО, ЄС, АСЕАН, G20, G7, тощо.

Соціальна нерівність на рівні країн ЄС проявляється через різні економічні можливості, а також різниця в технологічному розвитку, що може негативно впливати на розвиток блоку. Країни ЄС, мають економічний розрив між Західною та Східною Європою, цьому сприяли різні геополітичні аспекти, а саме: більшість Східної Європи досить довгий час була під окупацією радянського союзу, який вводив свої економічні практики. Ці практики гальмували економічний розвиток країн, що породжувало економічну нерівність. Також в країнах Східної Європи радянським союзом проводились етнічні та політичні чистки, що породжувало колосальну соціальну нерівність в межах країн, а особливо між країнами Східної та Західної Європи. [50]

Ще одним фактором соціальної нерівності в країнах ЄС можна виділити безробіття. Даний показник чітко характеризує та наочно доводить різницю в соціальній нерівності та економічній спроможності країн ЄС. Південні країни в силу свого економічного розвитку більше потерпають від рівня безробіття. На мою думку, це спричинено їхньому економічному спрямуванню. Більшість країн півдня ЄС спеціалізуються на туристичному спрямуванні та веденню сільського господарства, що не потребує великої кількості робочої сили та кваліфікації робітників. Також даний сектор економіки не потребує великих економічних витрат на вдосконаленням тим самим є менш привабливим для іноземних та внутрішньоблокових інвестицій. Також проблемою є розселення населення в окремих країнах ЄС. Такі країни як Іспанія та Франція тяжіють до розселення вздовж прибережних районів, що створює диспропорцію в розподіленні робочої сили.

Варто відзначити, що така країна як Греція акумулювала в собі декілька проблем які дають можливість для зростання соціальної та економічної нерівностей. Географічне розчленування країни ускладнює комунікацію між регіонами в середині самої країни; вузька спеціалізація економіки яка спрямована на туристичний сектор гальмує розвиток та залучення інвестицій до країни; проблема корупційності влади прямо відображається на міграційній політиці країни. [49]

Протилежна ситуація з безробіттям присутня в країнах центральної та північної Європи. Ці країни поєднали в собі фактори, що дали можливості до подолання соціальної та економічної нерівностей. Такі країни як Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія маючи природні запаси ресурсів, створили можливості для економічного зростання із мінімальним залученням цих самих ресурсів. [34]

Скандинавські країни досягли свого успіху поступово слідуючи своїм соціальним політикам які були розроблені в 30-х роках минулого століття і успішно функціонують і сьогодні. Основною ідеєю цих країн є функціонування «соціальної держави». Ідея «соціальної держави» полягає у рівності в доходах, справедливої соціальної рівності серед населення, що дає змогу зменшити кількість соціальних питань та проблем. [34]

Основні елементи «скандинавської моделі соціальної рівності»:

- Захищеність на всіх державних рівнях;
- Вільний ринок та глобалізація;
- Справедливе оподаткування;
- Економічна рівність.

Індекс Джині для цих країн є найнижчим для цих країн, що свідчить про найменшу відмінність в доходах. Середній показник індексу Джині становить 25%, для порівняння Китай має показник 51% та США 38%. З цього можемо зробити висновок, що економічний розвиток сам по собі не призводить до зменшення соціальної нерівності в деяких випадках навпаки він лише її

збільшує. Також треба зазначити той факт, що при впровадженні «скандинавської моделі» до інших економічних систем та країн варто зважати на культурні, соціальні особливості країн, а також менталітет населення, адже в «скандинавській моделі» він відіграє одну з основних ролей у формуванні цього суспільства. [34]

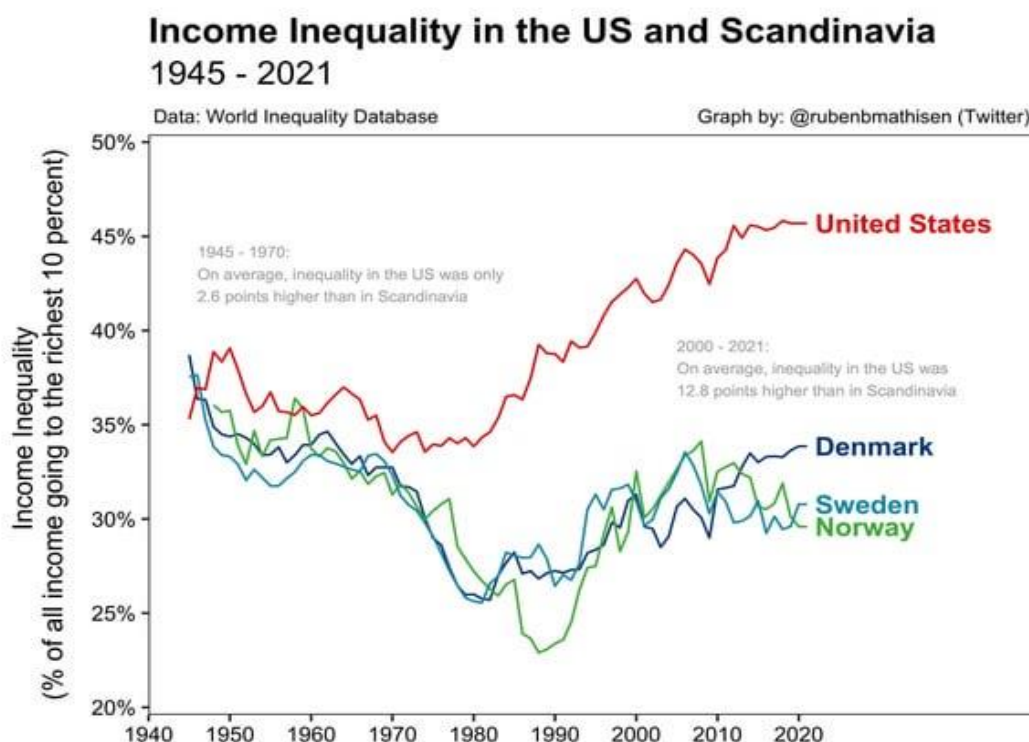

Рис.2.10. Динаміка індексу Джині в країнах Скандинавії та США з 1940 до 2020 [71]

Проаналізувавши всі вище наведені дані та факти варто зробити висновок, що соціально-економічна нерівність є проблемою всіх рівнів від глобального до нерівності в межах країни. Але також варто зазначити, що вирішення глобальної проблеми нерівності залежить від певних локальних рішень, що допоможуть вирішити цю проблему в сучасному світі або зменшити її.

РОЗДІЛ 3. ПРОСТОРОВІ-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості регіональної соціально-економічної нерівності

Регіональна соціально-економічна нерівність в Україні є складним і багатовимірним явищем, яке формується під впливом історичних, економічних, політичних, демографічних і географічних факторів.

Рис.3.1. Динаміка ВРП України з 2010 по 2021 роки (створено автором за [7])

Даний графік демонструє динаміку валового регіонального продукту України. З цього графіку можемо зробити висновок, що ВРП України має постійне зростання. Це характеризується певними соціальними та економічними подіями в світі та країні. Основним фактором зростання є завершення світової економічної кризи 2008 року, після якої всі економіки світу почали зростати.

Також одним з основних аспектів зростання це іноземні інвестиції які почали надходити регіонів України із закінченням кризи. Варто зазначити те,

що в період початку АТО/ООС рівень ВРП продовжує зростати, але має вже меншу динаміку. Зниження швидкості зростання цього показника є початок політичних та економічних зрушень в середині країни таких, як: Революція гідності та збройна агресія росії проти України. ВРП почав зростати після закінчення активної фази конфлікту, а також переходом більшості виробництв до дистанційного способу роботи, що дало можливість перерозподілити всі фінансові активи.

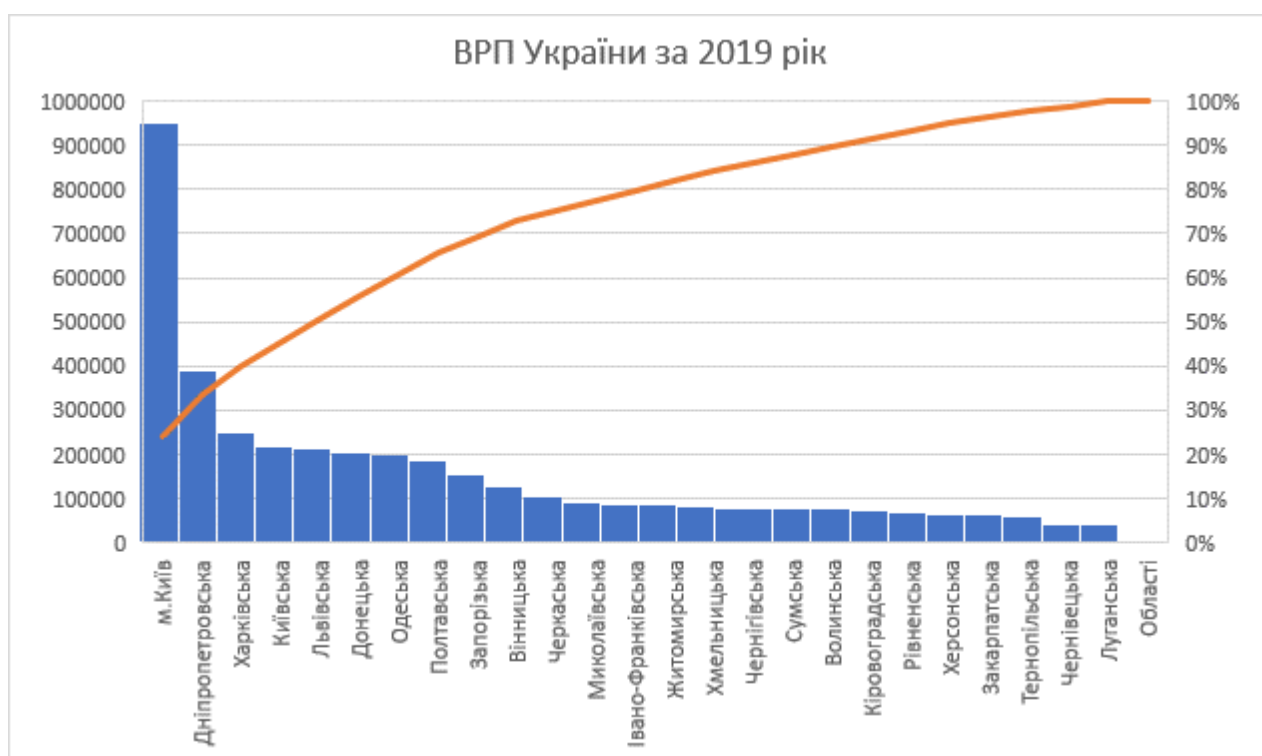

Рис.3.2. ВРП України за регіонами станом на 2019 рік. (створено автором за [7])

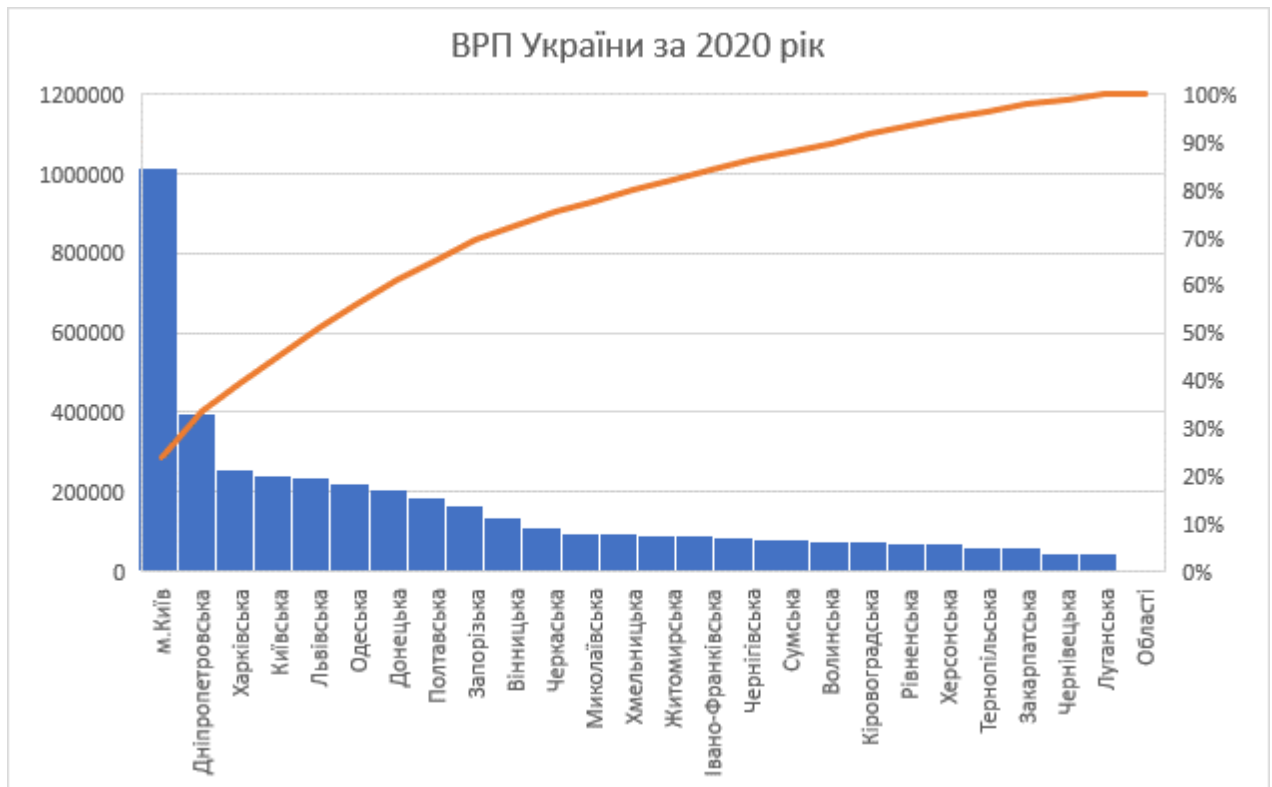

Рис.3.3. ВРП України за регіонами станом на 2020 рік(створено автором за [7])

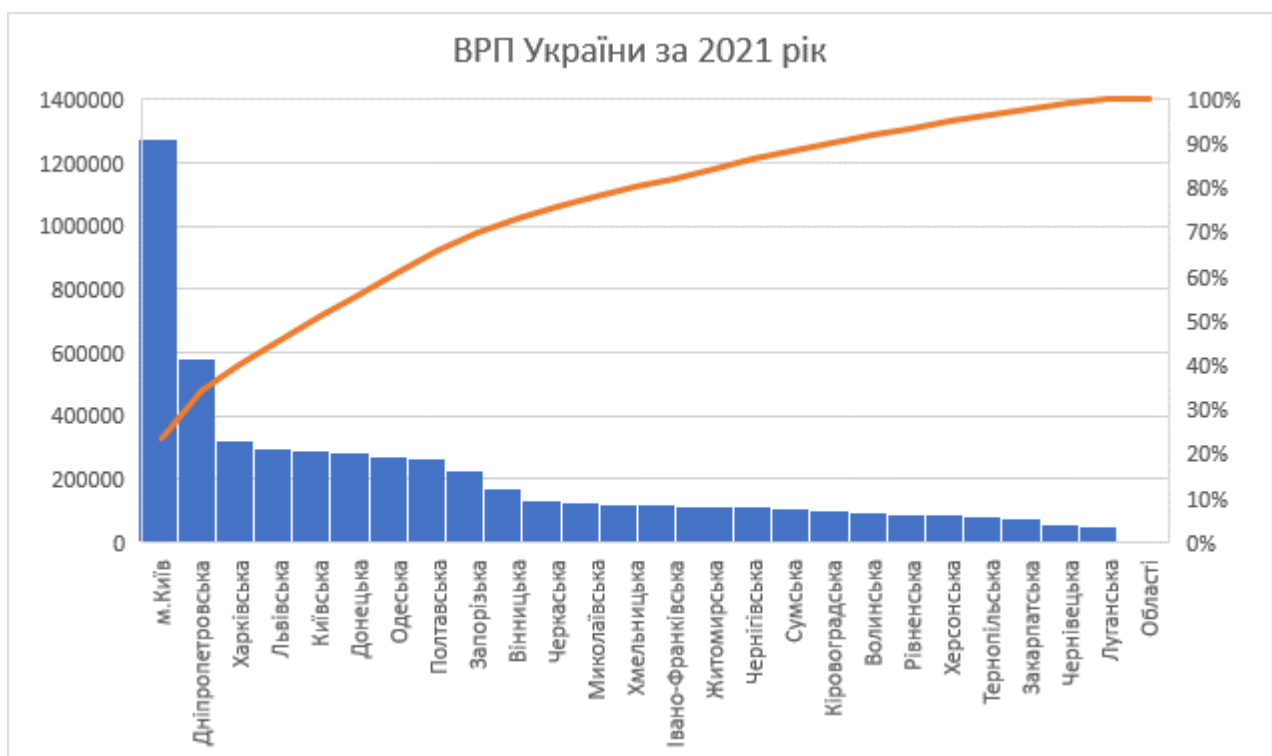

Рис.3.4. ВРП України за регіонами станом на 2021 рік (створено автором за [7])

Дані графіки дають змогу комплексно проаналізувати зміни за регіонами України за показником ВРП. В період з 2019 по 2021 рік найбільші показники спостерігаються в таких регіонах: Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Київська та місто Київ. Дані області є економічно стабільними та соціально активними, що створює всі можливості для зростання показника ВРП. Варто також зазначити, що місто Київ є економічним магнітом, а зі зростанням кількості вимушено переміщених осіб цей потенціал зріс в рази. Дніпропетровська область також має високі показники через територіальну близькість з Донецькою областю, а також всі можливі підприємницькі активи для зростання рівня ВРП.

Найнижчі показники ВРП має Херсонська, Чернівецька, Закарпатська, Донецька та Луганська області. Щодо Донецької та Луганської областей то їхній низький рівень ВРП зумовлений веденням бойових дій на території цих областей, а також знищенням підприємств завдяки яким показник ВРП мав би зростати.

Щодо інших областей, то дані області мають несприятливі географічні умови: Херсонська область має недостатню кількість водних ресурсів для вигідного ведення сільського господарства, Чернівецька та Закарпатська області розташовані поблизу гірської системи, що обмежує їх у веденні сільського господарства, а також розташування поблизу кордону збільшує рівень міграції.

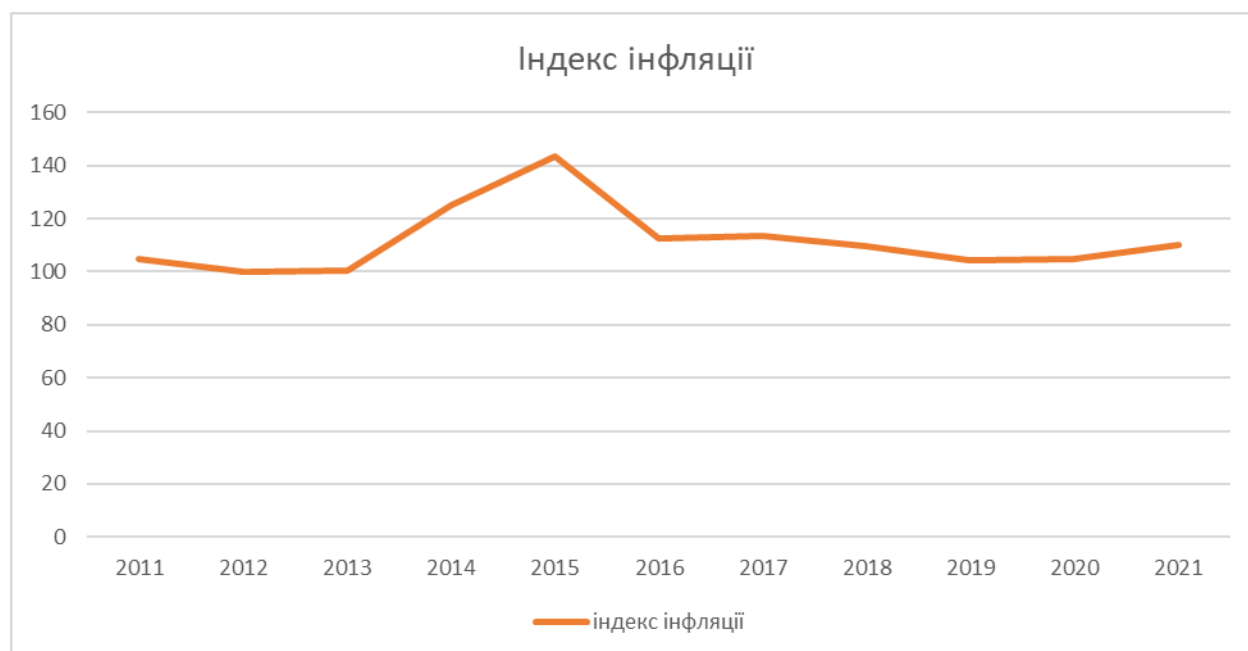

Рис.3.5. Динаміка індексу інфляції в Україні з 2011 по 2021
(створено автором за [7])

Інфляція є одним з важливих показників соціальної та економічної стабільності країни. Даний графік демонструє динаміку цього показника. Як ми бачимо рівень інфляції тримається на одному рівні. Але в період з 2013-2016 роки індекс інфляції різко зріс. Причиною цьому є активні політичні та громадські процеси, а саме Революція Гідності та початок збройного конфлікту. Також після певної стабілізації цих процесів рівень інфляції повернувся до початкового рівня, але все ж таки має високий показник.

Зниження рівня інфляції в Україні потребує впровадження системних заходів, спрямованих на стабілізацію економіки, забезпечення фінансової дисципліни та стимулювання розвитку ключових секторів господарства. Соціальна політика має бути спрямована на захист найбільш вразливих верств населення. Це включає індексацію соціальної виплати відповідно до рівня інфляції, що зменшує ризики соціальної напруги. Тимчасове регулювання цін на базові товари першої необхідності також може запобігти значному зростанню вартості життя для населення.

Таким чином зниження рівня інфляції допоможе Україні наблизитись до досягнення цілі сталого розвитку, а саме «Зменшення нерівності».

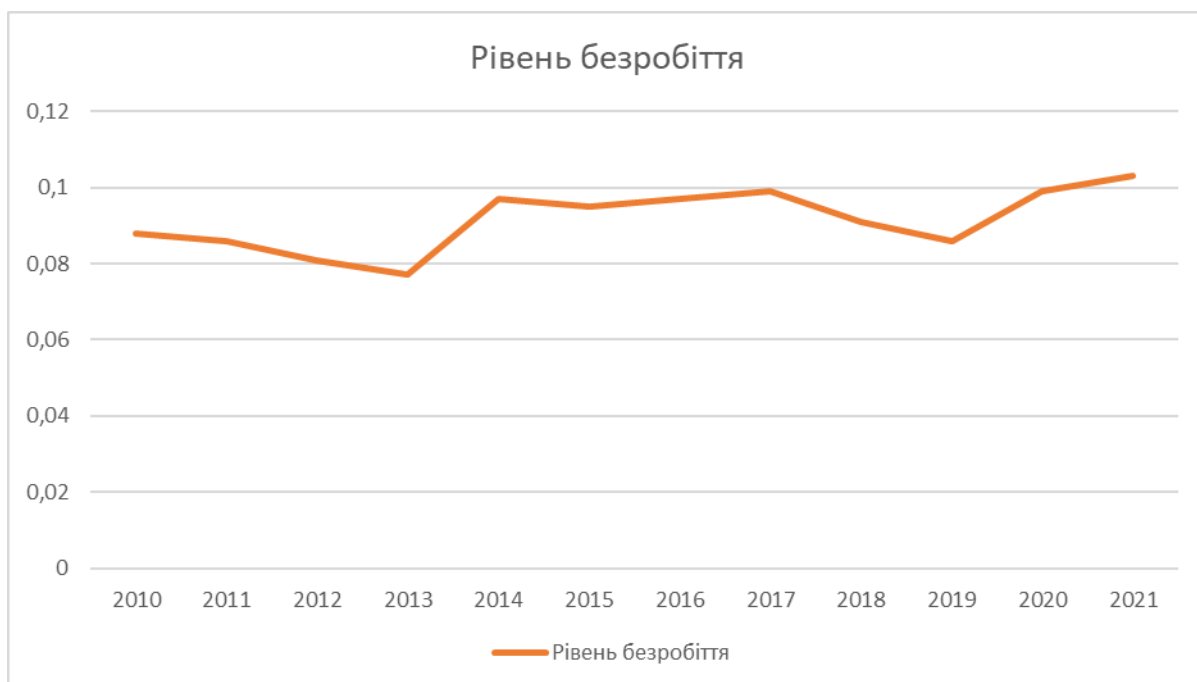

Рис.3.6. Динаміка рівня безробіття в Україні з 2010 по 2021
(створено автором за [7])

Рис.3.7. Динаміка зайнятості населення в Україні з 2010 по 2021
(створено автором за [7])

Ще одним аспектом зростання соціальної нерівності є зайнятість населення. Динаміка зайнятості населення в Україні в 2010–2021 роках характеризувалася значними змінами, обумовленими як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. У 2010–2013 роках спостерігалось повне відновлення економіки після кризи 2008 року.

Рівень зайнятості залишався досить стабільним, однак частка тіньової зайнятості була значною - приблизно 25%. В дійсності зберігалася нерівномірність доступу до стабільної зайнятості, а економіка продовжувала залежати від галузей з низькою ринковою продуктивністю. Зміни у зайнятості прямо вплинули на соціальну нерівність. Регіональні диспропорції стали більш відчутними: західні області мають кращі можливості для працевлаштування за рахунок близькості до європейських ринків праці, тоді як східні з початку 2014 року мають загрозу ведення бойових та окупацію територій.

Прояви соціальної нерівності в межах країни досить складно виявити та досліджувати, адже ці проблеми явні для населення, що проживає на даній території. Даний тип територіальної нерівності в даному дослідженні буде розглянутий на прикладі України. Основними показниками визначено територіальна відмінність різних регіонів країни, а саме: збройний конфлікт з 2014 по 2022 роки на сході країни та повномасштабне вторгнення у 2022 році; внутрішня міграція; доступ до необхідних соціальних послуг. Війна на сході країни спричинила великий соціальний розрив між соціальними та економічними класами. Великий потік мігрантів з небезпечних районів спричинило демографічні диспропорції по всій території країни. Також це вплинуло на економічну складову окремих регіонів.

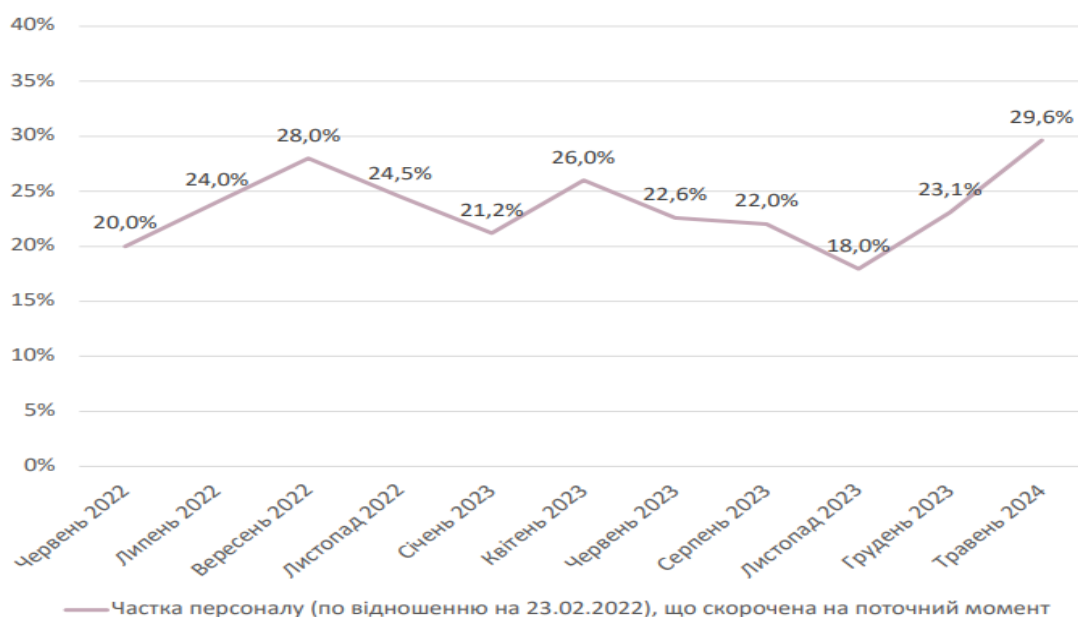

Рис.3.8. Динаміка частки персоналу, що скорочена з 2022 по 2024 роки[17]

Проаналізувавши графік скорочення персоналу можемо чітко прослідкувати зміни в зайнятості населення. Кожне пікове значення відповідає певним економічним та військовим діям в часі. Вересень 2022 року початок роботи «Зернової угоди» яка дала змогу надати велику кількість робочих місць з відповідною кваліфікацією. Січень 2023 року – піковий час блекаутів, що унеможливили роботу багатьох підприємств які були змушені скорочувати штат на невизначений термін. Квітень 2023 – час певної стабілізації енергосистеми, а також певне пристосування до проблем, дали змогу підприємствам відновити повноцінну роботу. Листопад 2023 – поновлення проблем в енергосистемі. Травень 2024 – активна робота українського морського коридору, що дало змогу відновити роботу портів та всієї портової інфраструктури. [17]

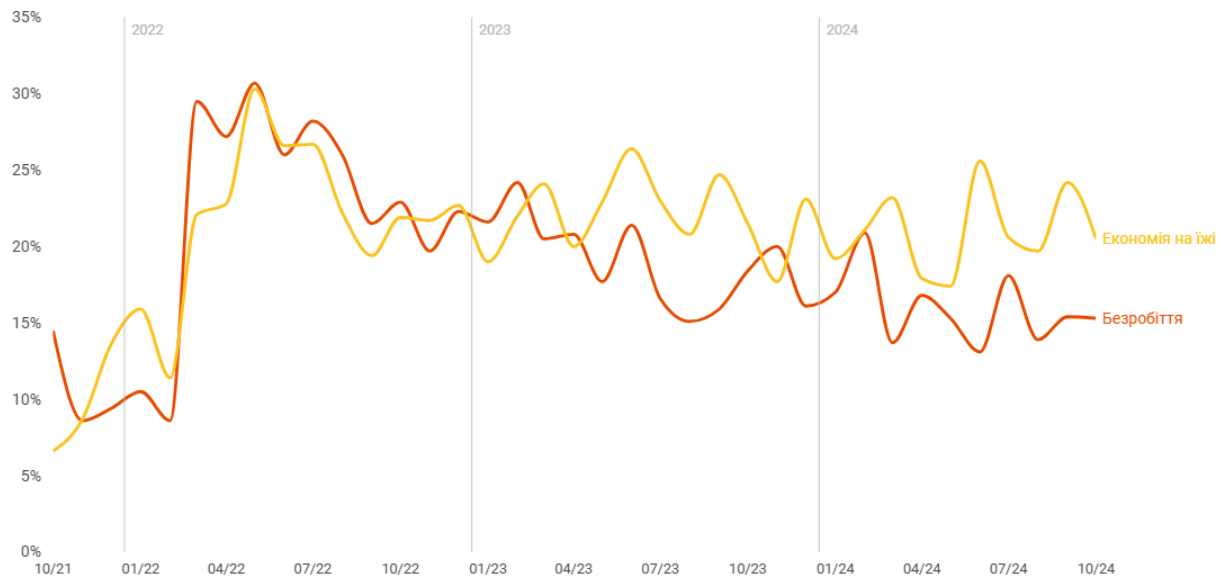

Рис.3.9. Динаміка безробіття та споживчих настроїв суспільства (створено автором за [7])

Рівень безробіття є основним показником соціальної нерівності та політичної нестабільності в країні. Даний рівень безробіття характеризується лише фактором війни; також даний показник безробіття відповідає усім факторам, що були описані в попередньому графіку.

Дана картосхема (рис. 3.1) демонструє той факт, що від війни економічно потерпають всі області України, але варто відзначити певні аспекти. Місто Київ, Харківська область, Львівська область, Дніпропетровська область та Одеська область мають найбільше значення закритих ФОПів. Варто відзначити, що кожна область має свої причини до закриття. Харківська область останнім часом потерпає від постійних обстрілів та має загрозу повторного масштабного наступу, тому велика кількість підприємців закривають свої бізнеси. Одеська область, а особливо портова інфраструктура, також потерпає від регулярних обстрілів.

Місто Київ та Київську область варто розглянути окремо, адже ми бачимо велику диспропорцію між містом та областю. Це вказує на два можливі варіанти пояснення цієї диспропорції. Перше пояснення – це загальна кількість ФОПів які наявні на території. Київ є економічним магнітом, що спричинює

таку велику кількість ФОПів і в свою чергу це породжує соціальну та економічну нерівність в порівнянні з областю. Друге пояснення – це певна віддаленість більшої частини області від ведення бойових дій на початку вторгнення. [11]

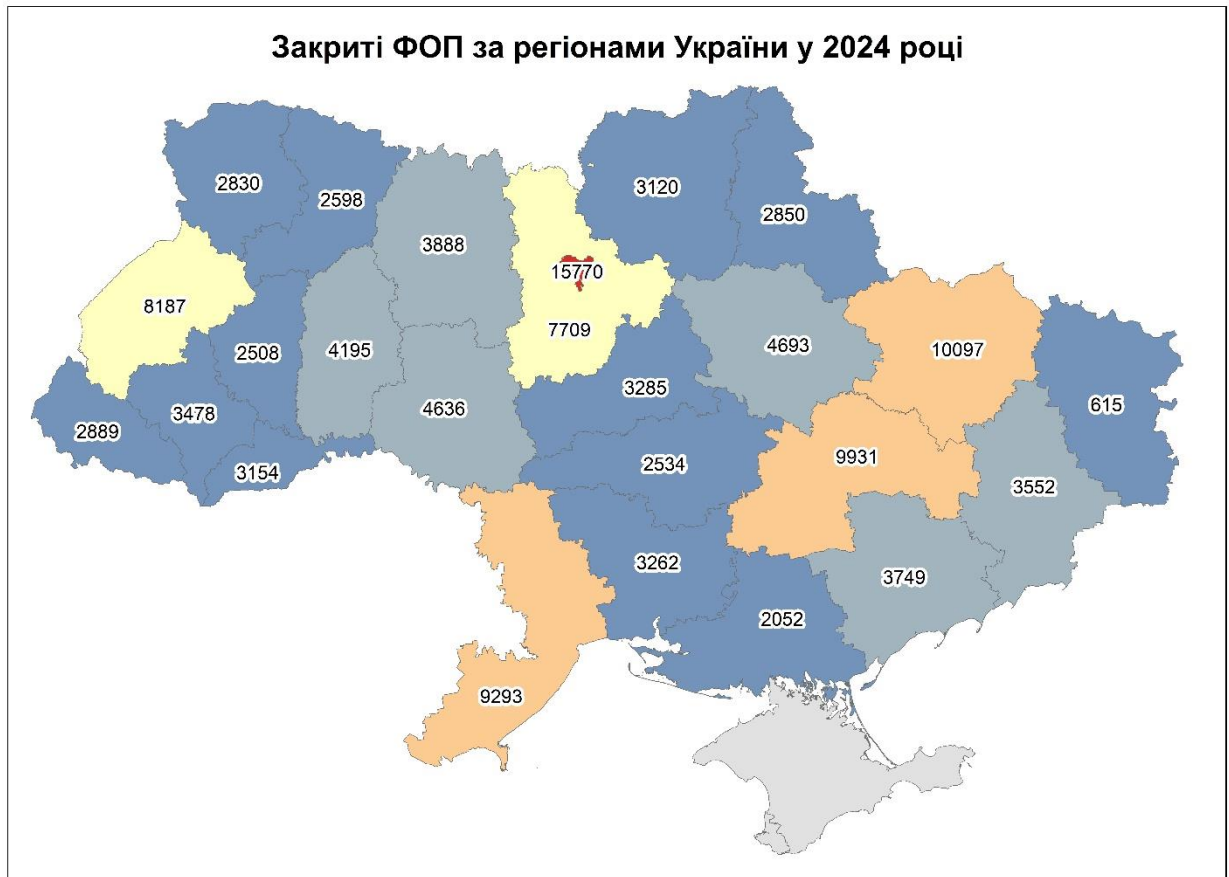

Рис. 3.10. Закриті ФОПи в Україні в 2024 (побудовано автором за [11])

Також в контексті індексу Джині варто розглянути динаміку цього показнику в Україні.

Даний графік (рис. 3.11) демонструє, що нерівність в Україні є досить вагомою проблемою. Показник досягнув свого максимуму в 1990-х роках, це було спричинено розпадом срср, здобуттям незалежності та переходом до ринкової економіки. В цей період спостерігається швидка приватизація підприємств та інших видів економічної діяльності, що спричинило зростання кількості олігархів та спричинило зростання економічної нерівності. Наступні роки спостерігалось певне поліпшення ситуації, та навіть глобальна криза 2008

року не спричинила зростання нерівності в Україні. Зростання нерівності поновилося в 2014 році з початком АТО/ООС та війни 2022 року. Ці події спричинили зростання даного коефіцієнту, а також показник повернувся на рівень 1992 року, що не є позитивною динамікою не тільки для України, але і для всього світу.

Рис. 3.11. Динаміка коефіцієнту Джині в Україні з 1992 по 2022 роки (створено автором за[7])

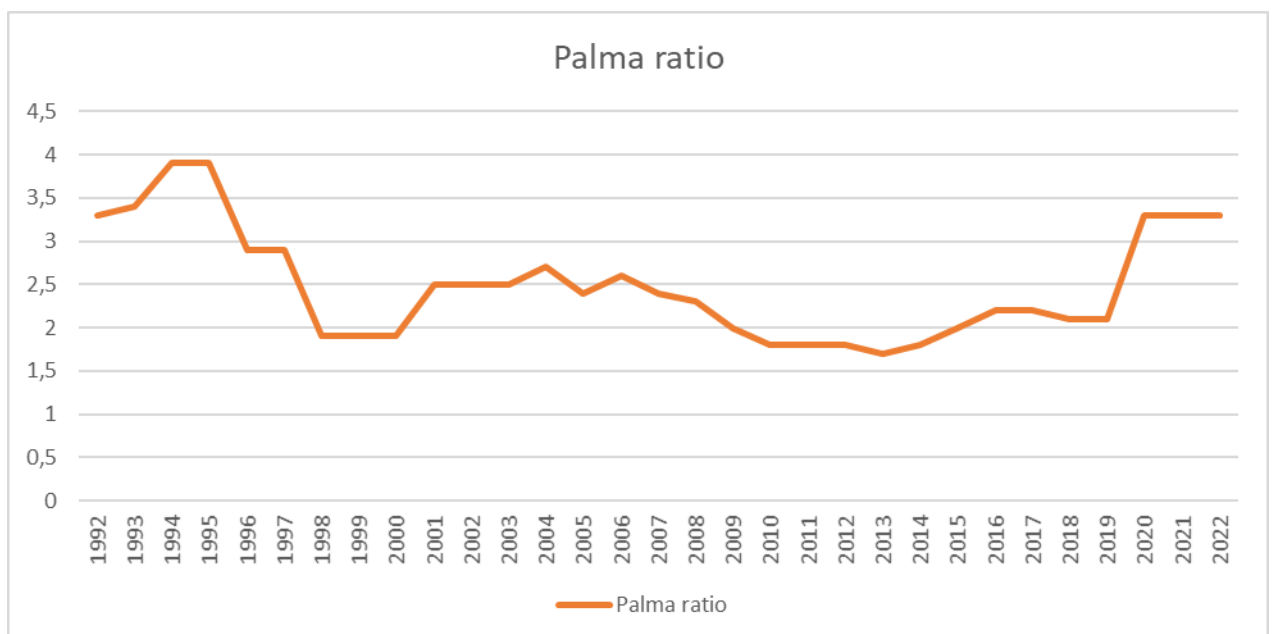

Рис.3.12. Динаміка коефіцієнту Пальма в Україні з 1992 по 2022 (створено автором згідно з [7])

Даний графік демонструє динаміку коефіцієнта Пальма для України у період з 1992 по 2022 роки. У період з 1992 по 1996 роки спостерігається значне зниження коефіцієнта Пальма. Це може бути викликано глибокою економічною кризою, яка охопила Україну після розпаду СРСР, а також зростанням безробіття, гіперінфляції та економічними реформами, які призвели до падіння рівня доходів середнього та нижчого класів. В 2000-ні роки показник дещо стабілізувався і досягнув мінімуму у 2015 році. Ця тенденція могла бути викликана соціально-економічними реформами, кризою 2014 року через війну на Донбасі, а також спадом доходів багатих верств населення через економічну рецесію. У 2020-тих роках показник знову різко зростає, це є наслідком пандемії коронавірусу, а також повномасштабним вторгнення росії а територію України.

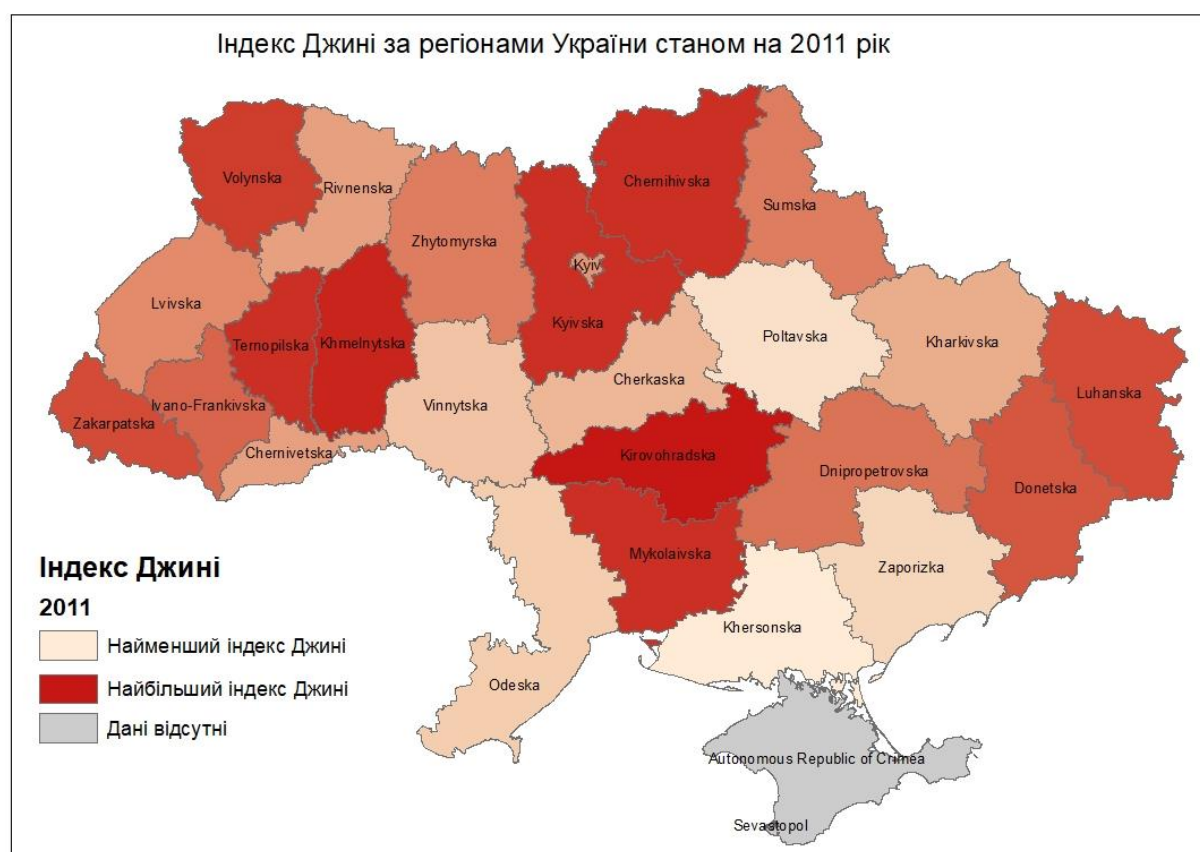

Рис.3.13. Індекс Джині за регіонами України станом на 2011 рік
(створено автором за [7])

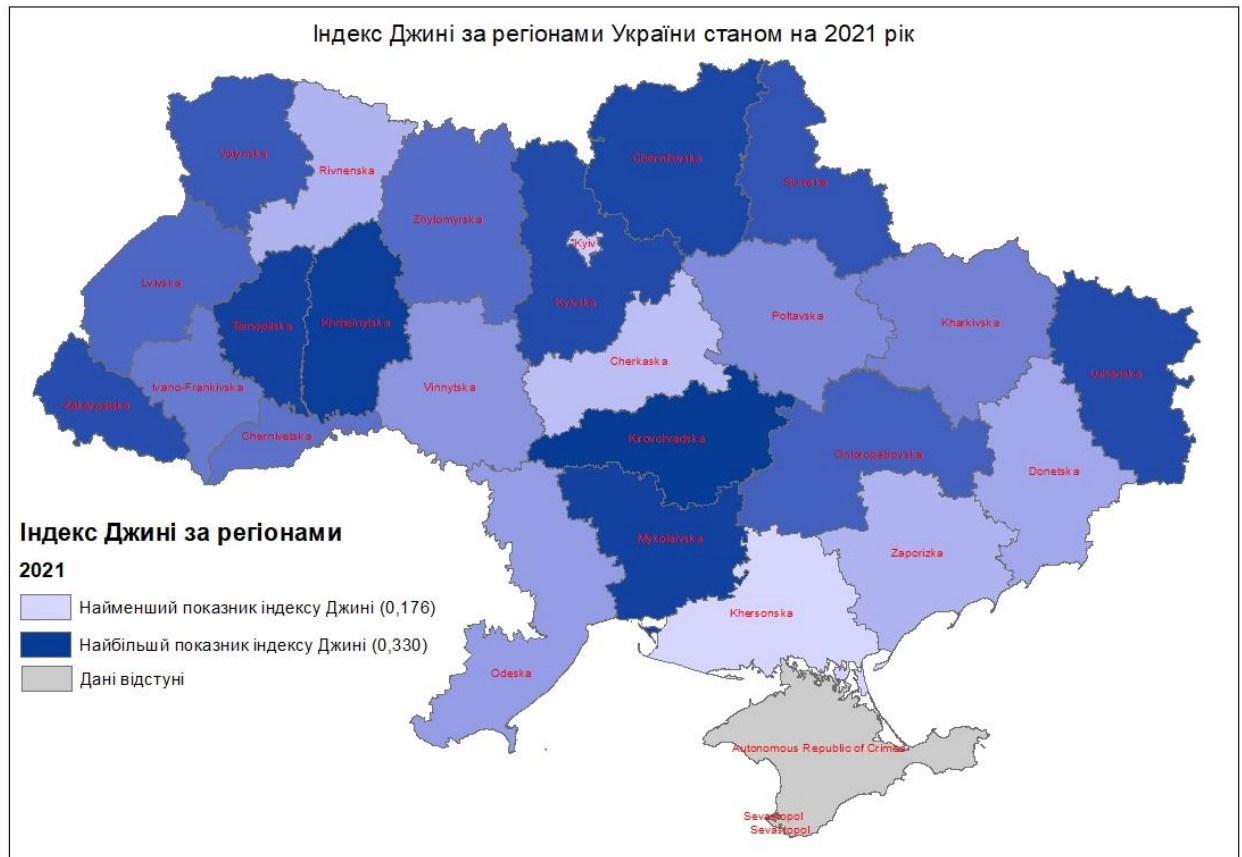

Рис 3.14.Індекс Джині за регіонами України станом на 2021 рік (створено автором за [7])

Карти демонструють розподіл індекс Джині за регіонами України. Як ми бачимо, то в регіонах України існує певна диспропорція щодо індексу Джині. Одним з аспектів такого розподілу є економічна структура регіонів, а саме спеціалізація західних областей базується на веденні сільського господарства та туризму, що забезпечує більш рівномірний, але в той же час низький рівень доходів.

В свою чергу східні області бухаються на ведення промислової діяльності, у цих регіонах різниця доходів між керівниками та робітниками є значно більшою ніж в західних областях.

Ще одним аспектом є історичний контекст, а саме вплив радянської влади на промисловість України. Східні регіони мають великі запаси корисних копалин і після розпаду срср доходи від видобутку цих копалин почали нерівномірно розподілятися шляхом приватизації та концентрацією в руках

окремих людей. В той час західні регіони були менш індустріалізованими, що дало змогу розподіляти доходи рівномірніше.

Східні та центральні регіони, такі як Дніпропетровська, Донецька чи Кіровоградська області, мають високий рівень урбанізації. У великих містах доходи населення значно поляризовані: є дуже багаті верстви населення й одночасно чимало малозабезпечених. На заході, де більша частина населення проживає у сільській місцевості, рівень доходів більш рівний, хоч і нижчий загалом.

Варіації індексу Джині в різних регіонах зумовлені унікальними характеристиками їхніх економік, історичним контекстом і демографічними тенденціями. Більш справедливий розподіл доходів очевидний на заході України, що пояснюється її аграрною економікою та притоком міграційних переказів. І навпаки, центральні та східні регіони відчують більшу нерівність, головним чином через їхню залежність від промислових секторів та концентрацію багатства серед обмеженої кількості осіб. Усунення цих невідповідностей вимагає урядових ініціатив, спрямованих на сприяння розвитку малого бізнесу, інвестування в сільські громади та сприяння диверсифікації економіки.

Дослідивши питання територіального розподілу соціальної нерівності можна прийти до висновку, що глобальний світ досить далекий від вирішення цієї проблеми, хоча окремо взяті країни або регіони роблять помітні та важливі кроки до вирішення цієї проблеми. [7]

3.2. Середній клас як чинник розвитку держави

3.2.1. Особливості становлення середнього класу в Україні. Останні роки розвитку України характеризується розмиванням середнього на тлі світового зростання нерівності та проблематики війни в державі. Ці аспекти не дають можливості для розвитку країни та гальмують її загальнодержавний розвиток, що не дає змоги якісно конкурувати на світовому рівні. Відсутність якісного та

стійкого середнього класу унеможливилює створення та розвиток диверсифікованої економіки, яка необхідна для розвитку регіонів.

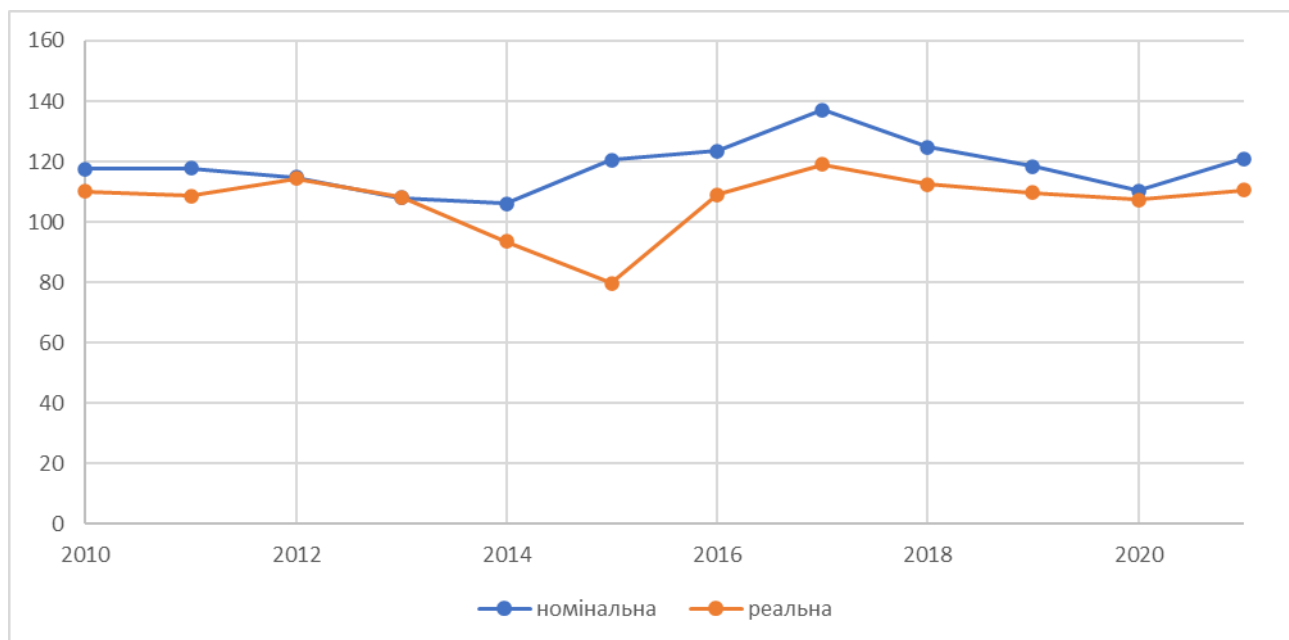

Рис. 3.15. Динаміка середньої зарплатної плати в Україні у період з 2010 по 2021 роки (створено автором за [7])

Даний графік демонструє проблему стабільності зарплатної плати. Графік демонструє проблематику 2013, 2014 та 2015 років на які припадає початок Революції Гідності та АТО/ООС. Відмінність між номінальною та реальною зарплатною платою в котрий раз доводить розбіжності в правовому секторі держави. Реальна зарплатна плата має видимі мінімуми, які співвідносяться з подіями, в той час як номінальна зарплатна плата є регульованою та рекомендованою, що свідчить про неспроможність влади до вирішення проблем. Щодо зросту реальної зарплатної плати, то проаналізувавши часові проміжки можна зробити висновок, що в той період часу до української держав почали надходити іноземні дотації та інвестиції для підтримання економіки в складні часи.

Важливим фактором дослідження розвитку середнього класу є рівень доходів та витрат населення.

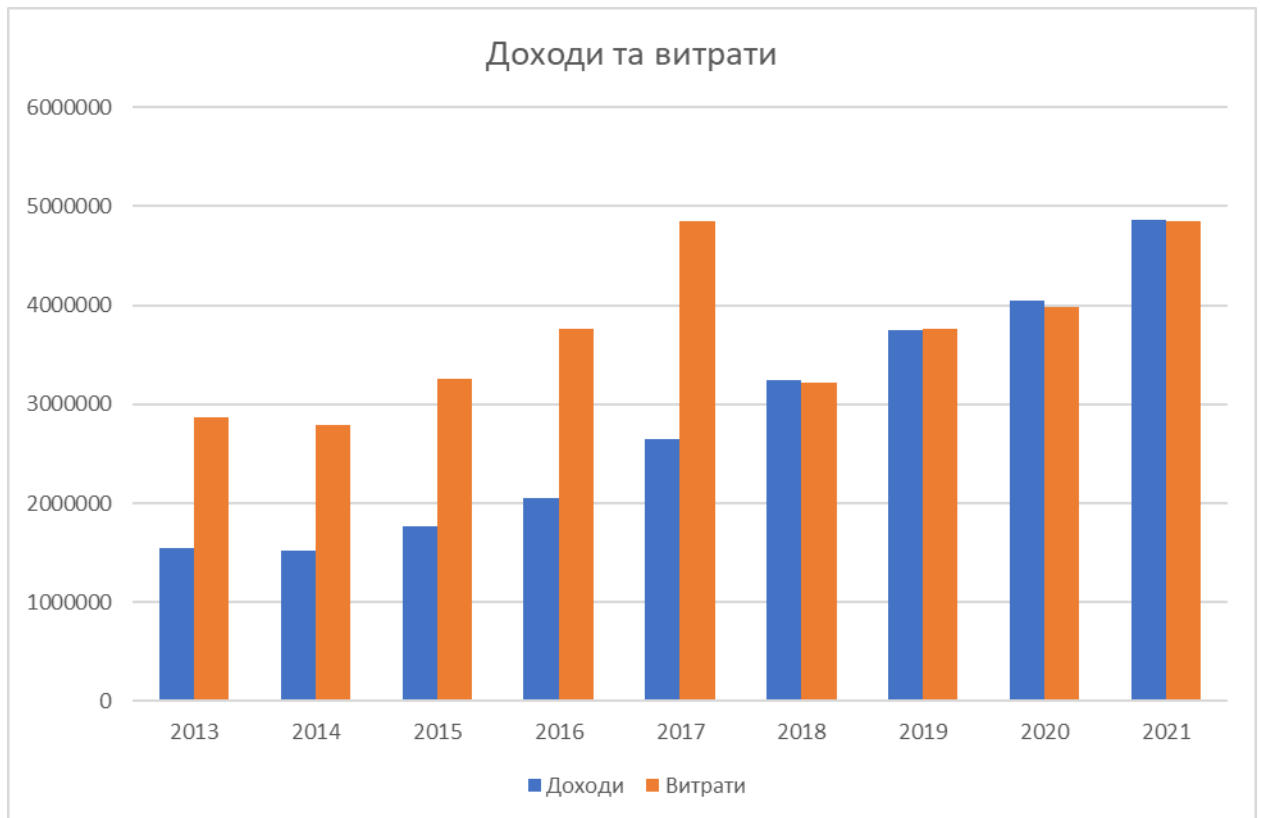

Рис. 3.16. Доходи та витрати населення України з 2013 по 2021 роки(створено автором за [7])

Цей графік ілюструє, як населення України поступово переходить до більш раціонального використання своїх фінансових ресурсів. Загалом така нерівномірність у доходах і витратах, на мою думку, зумовлена активним кредитуванням, а також високим рівнем інфляції, що спонукало громадян до купівлі іноземної валюти та дороговартісних товарів. Крім того, в країні спостерігаються значні обсяги нелегальних доходів, які не декларуються і, відповідно, не оподатковуються.

Стабільний середній клас має важливий вплив на формування всіх важливих секторів економіки. Він є основним чинником становлення держави. Його значення виявляється у стабільності економіки, підтримці демократичних процесів, сприянні інноваціям та формуванні соціальної рівноваги.

Середній клас визначає політичний та економічний курс країни на світовому рівні. Даний прошарок населення створює стабільний попит та споживання всіх необхідних товарів, а також він приваблює імпортерів з інших

країн. Середній клас, як вже зазначалося вище, є маркетинговим та економічним магнітом, він може залучати іноземні інвестиції, а також може виступати важливою ланкою в експорті країни. Міцний середній клас відіграє життєво важливу роль у зміцненні економічної стабільності країни, тим самим підвищуючи її привабливість для іноземних інвесторів. Це залучення може призвести до зростання інвестицій у виробництво, що згодом збільшить експортні можливості. Так як середній клас має стабільні доходи, а також є джерелом інвестицій він може сприяти технологічному розвитку малого та середнього бізнесів, що дасть змогу вийти їм на міжнародний ринок та збільшити рівень та структуру експорту.

Формування середнього класу досить складний та багатфакторний процес, що включає в себе велику кількість аспектів. Одним з основних аспектів є самоідентифікація. Самоідентифікація – це процес визначення (визнання) себе членом громадянського суспільства, а також ототожнення себе зі спільнотою громадян з однаковими цілями та стилем життя. Класова самоідентифікація має співставні чинники, але розглядається у більш вузькому колі дослідження.

Самоідентифікація в дослідженні соціальної нерівності та формуванні середнього класу виступає психологічним та соціокультурним аспектом. В процесі ідентифікації, населення ідентифікує себе з середнім класом через певні економічні, соціальні та культурні схожості. Але таке дослідження чисельності середнього класу не може бути об'єктивним. Дана ідентифікація є критичною для формування культурного капіталу, що в майбутньому може слугувати для закріплення стабільності середнього класу в майбутньому. [52]

Також варто розглянути проблему ідентифікації населення України. Проблематика української ідентифікації полягає з багатьма факторами: географічне положення, багатонаціональність, мультикультурність. Проблематика географічного положення є велика протяжність країни зі сходу на захід, що зумовило різний економічний та соціальний розвиток країни.

Також історично територія України була полем взаємодії різних культур та впливів.

Основними впливами виступали країни Західної Європи та росія, саме ці впливи створили ідентичне розшарування. Одні з ключових аспектів розшарування українського суспільства є мовні та культурні відмінності. Російська імперія та срср насаджували свої мовні та культурні «особливості», а також привласнювати особливості української культури. Особливо це спостерігається на територіях південних та східних областей. Це можна пояснити певними географічними особливостям цих територій, адже південь України є потужним портовим та торгівельним хабом і саме туди радянська влада вливала великі ресурси в цей регіон. Ідентична ситуація була і на сході України, бо цей регіон має великі запаси корисних копалин. Радянська влада переселяла населення з території Сибіру на територію України тим самим розмивала етнічні, культурні та ідентифікаційні кордони.

В останні роки самоідентифікація населення України тримається на молодому поколінню, які через здобуття незалежності та зростанням технологій можуть якісно впливати на політичні процеси в країні. Дуже стрімкі темпи політичних рухів відкривають можливість до поглинення молодого покоління, яке в решті решт стане більш політизованим, що може зруйнувати самоідентифікацію.[14]

Також вагомим аспектом розвитку є громадянська ідентифікація, яка постраждала через економічну нерівність, а саме зростання корупції на тлі незалежності. Саме в цей час почалась ідентифікація населення не з країною, а з окремим регіоном, що спричинило розрив між регіонами. Війна на сході України і анексія Криму у 2014 році ще більше загострили питання ідентичності. Для багатьох українців ці події стали моментом усвідомлення важливості національної приналежності, однак конфлікт також сприяв відчуженню частини громадян.

Рис. 3.17.Співвідношення ідентичностей [14]

Проблематика середнього класу в Україні полягає в сприйнятті цієї соціально-економічної населенням. В сучасному світі середній клас становить більшість населення країни. Населення України досить скептично ставиться до визначення «середній клас», через низку економічних проблем та певну необізнаність в даному питанні. Цьому сприяють низка проблем: війна (з 2014 року), пандемія COVID-19, економічна нестабільність та неефективне політичне управління. Одним з основних показників, що характеризує середній клас в Україні це рівень доходів

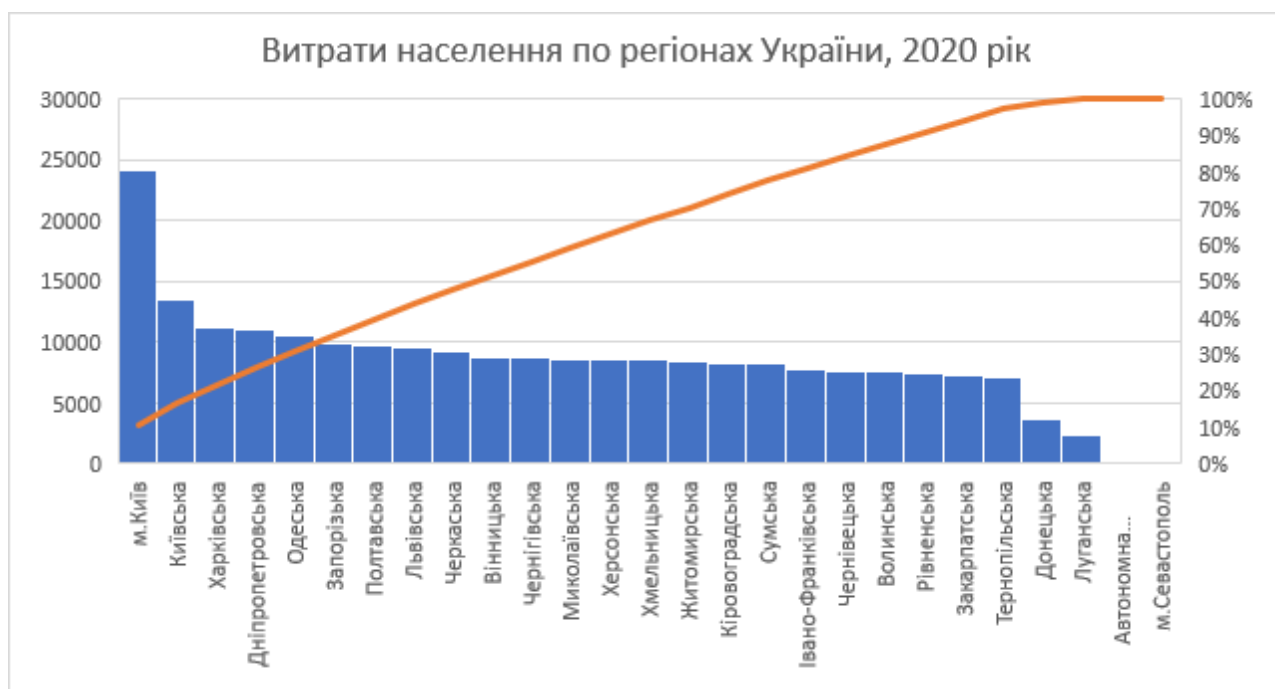

Рис. 3.18. Витрати населення по регіонах України, 2020 рік
(створено автором за [7])

Даний графік демонструє економічний розрив, особливо між містом Київ та іншими областями. Загалом розрив між областями можна вважати не значним за виключенням міста Київ та Київської області. Інші регіони мають розрив в 10%, що в даному дослідженні, на мою думку, можна вважати похибкою. Але навіть з цього мінімального розриву можна зробити висновок, а саме:

- Низькі показники Донецької та Луганської областей зумовлені військовими діями на території цих областей, а також окупацією низки територій цих областей. Ці фактори змусили населення мігрувати до більш економічно стабільних регіонів, що і призвело до зменшення населення і як наслідок зменшення витрат.

- Високі показники Одеської, Харківської, Дніпропетровської та Київської областей, зумовлені міграцією населення з Донецької та Луганської областей до суміжних та Київщини. Одеська область з 2014 року почала

приймати більшу кількість торгівельних суден, що і зумовило її економічне зростання і разом з тим зростанням витрат.

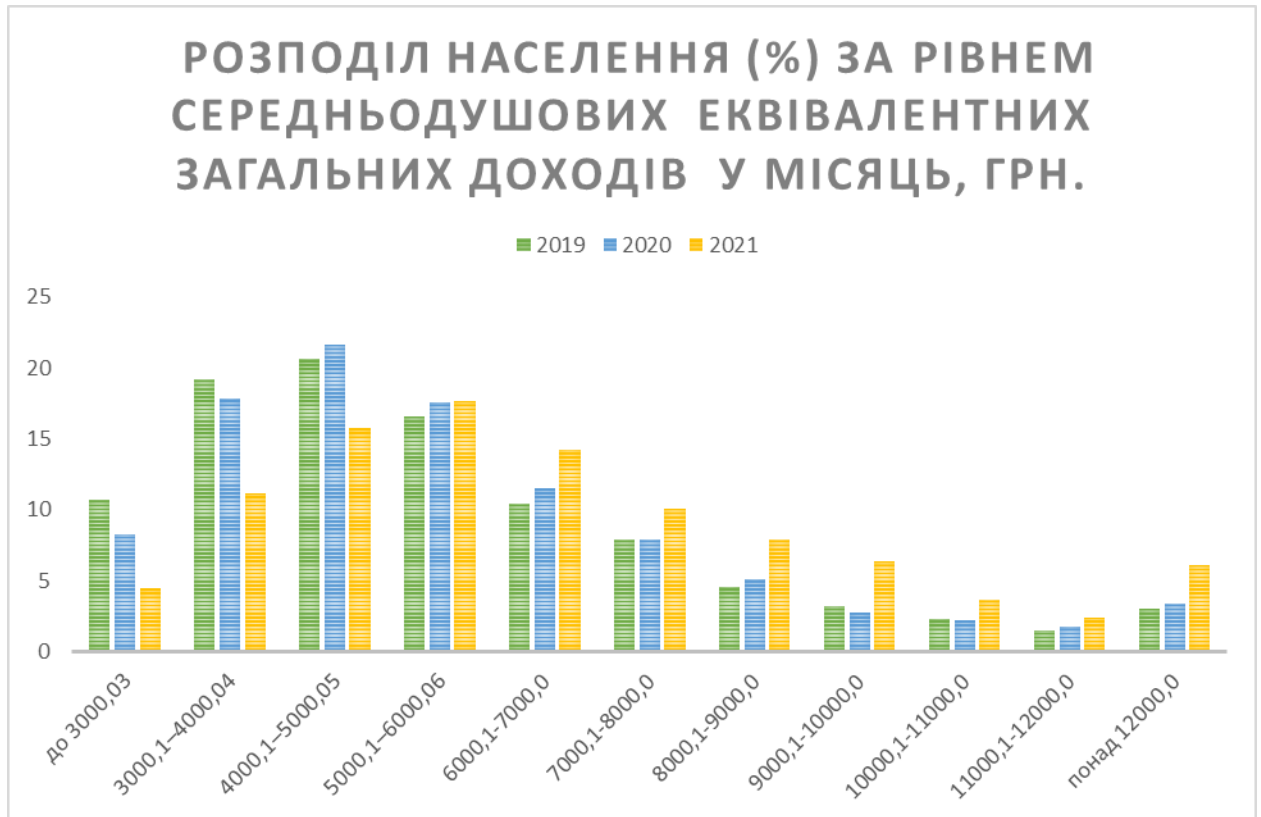

Рис.3.19. Розподіл населення (%) за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць в період з 2019 по 2021 роки (створено автором за [7])

Дана гістограма демонструє розподіл населення за рівнем середньодушових загальних доходів у місяць. Особлива увага привертає показник в межах 5000-6000 грн. Як видно, протягом визначених років цей показник залишається майже незмінним. Це відомо про те, що дана сума є середньою і, можна сказати, стабілізаційною.

Також варто звернути увагу на показники 2021 року, то можна побачити, що рівень мінімальних доходів незначний як в той час рівень середніх та вищих доходів є більшим за попередні роки дослідження.

На мою думку, це пов'язано з процесами які відбувалися в попередні роки, а саме пандемія COVID-19, яка показала що більшість праці, яка виконується в офісах, може виконуватись вдома. Це зменшило кількість витрат на дорогу та перерозподіл часу та сил, що призвело до ефективнішої праці.

Також в ході дослідження було проведено SWOT-аналіз, що дало змогу якісніше дослідити становлення середнього класу в Україні.

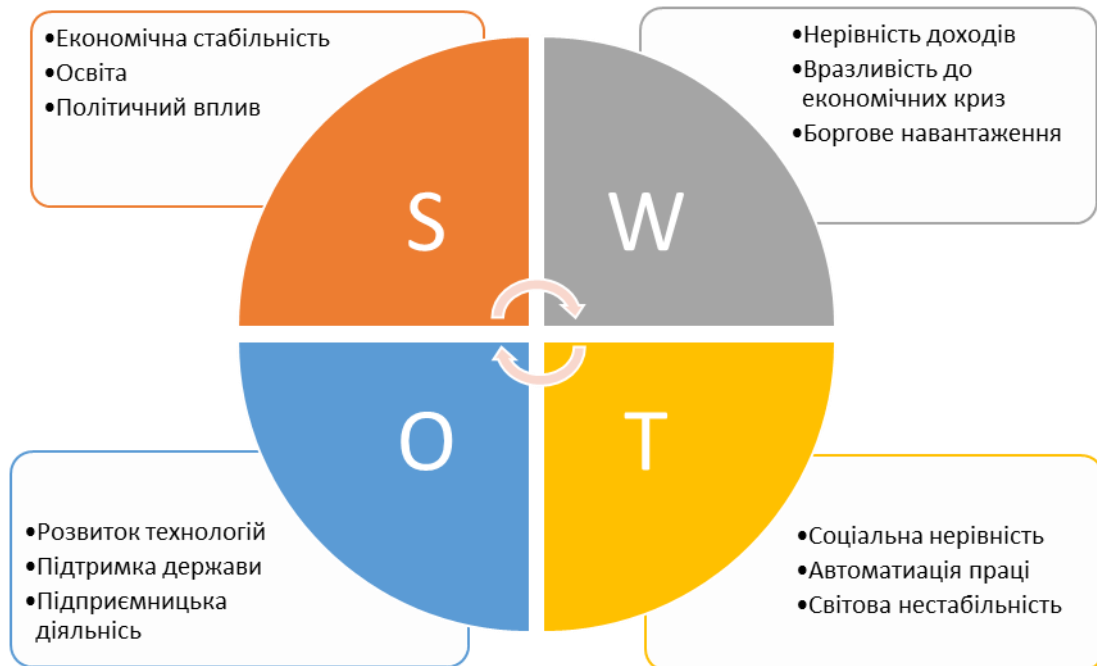

Рис. 3.20. SWOT-аналіз середнього класу (створено автором згідно з [29])

Сильні сторони:

1. Економічна стабільність. Зазвичай це проявляється у комфортному житті, яке повністю забезпечене необхідним, а також мати можливість інвестувати у своє майбутнє.

2. Освіта. Представник середнього класу є конкурентоспроможним на ринку праці, це проявляється за рахунок наявності вищої освіти, а також в більшості має специфічні навички.

3. Політичний вплив. Середній клас є досить вагомим голосом, в питанні ставлення політичного курсу країни, адже саме він є найбільш зацікавленим в цьому питанні. [29]

Слабкі сторони:

1. Нерівність доходів. Дана проблема присутня в середині середнього класу, бо існує певний прошарок середнього класу, який знаходиться до нижчого класу ближче, до середнього рівня свого класу.

2. Вразливість до економічних криз. Середній клас є найбільш вразливим до економічних загроз, що призведе до втрати роботи та фінансового забезпечення.

3. Боргове навантаження. Середній клас є одним з найбільших кредиторів, тому вони мають велику кількість боргів (іпотека на нерухомість, кредит на авто, тощо), що обмежують фінансову свободу.[31]

Можливості:

1. Розвиток технологій. Високоосвічений середній клас, завдяки якісній освіті має змогу розробляти та впроваджувати нові технології, що розширить ринок праці та збільшить кількість робочих місць.

2. Підтримка держави. Середній клас може запропонувати певні реформи, що можуть допомогти країні в економічному розвитку, тим самим зменшити соціальну напругу та закріпити середній клас у політичній структурі держави.

3. Підприємницька діяльність. Правильно організована підприємницька діяльність, не тільки забезпечить ринок праці робочим місцями, а й допоможе стабілізувати зовнішньо-економічну діяльність країни, що закріпить положення середнього класу в країні.[33]

Загрози:

1. Соціальна нерівність. Середній клас є стабілізуючим фактором розриву між багатими та бідними, але при зростанні фінансової нерівності може послабити середній клас та збільшити соціальну напругу.

2. Автоматизація праці. З розвитком штучного інтелекту та впровадження все більшої кількості автоматизованої праці, середній клас стає досить вразливим та в разі загострення проблеми взагалі може зникнути.

3. Світова нестабільність. Політична та економічна нестабільність, можуть призвести спочатку до послаблення середнього класу, а в разі загострення взагалі призведе до його зникнення. [36]

3.2.2. Оцінка впливу середнього класу на післявоєнну відбудову України.

Так як середній клас має великі ресурси в економічному та розумовому плані то він стане важливим аспектом у післявоєнній відбудові України. Також середній клас в перспективі може виступити буфером між владою та населенням.

Після війни в Україні роль середнього класу значно зросте, оскільки відновлення інфраструктури, бізнесу та соціальної сфери потребує активної участі економічно стабільного та соціально відповідального населення. Середній клас є джерелом підприємницької активності, основою внутрішнього споживчого попиту, а також інструментом соціального тиску на урядову реформу для впровадження. Відновлення із залученням середнього класу матиме декілька точок впливу: економічний, соціальний та політичний.

Економічний вплив на відбудову характеризується стимуляцією до розвитку малого та середнього бізнесів, але разом з цим має бути справедливе оподаткування, що допоможе ефективно використовувати всі можливості середнього класу. Супутнім фактором буде збільшення робочих, впровадження інноваційних технологій та додаткові податкові надходження до бюджету країни. Разом з цим буде формуватися фінансова стабільність та стійкість усіх верств населення.[32]

Соціальний вплив буде прослідковуватися у розширенні інвестицій в освіту, а разом з підвищенням рівня та якості освіти стане можливим розширення наявної міжнародної співпраці. Через активну громадянську позицію, що притаманна середньому класу стане можливим стабілізація політичних інституцій та розширення демократичних цінностей, зменшення рівня корупції та посилення прозорості влади. Разом з тим при оптимістичному сценарії розвитку подій, можна спрогнозувати зниження рівня нерівності та зменшення соціальної напруги. [2]

Політичний вплив, на мою думку, є одним з найважливіших у даному списку. Так як представники середнього класу є активними в політичному житті країн, то вони стануть одними з основних учасників політичних реформ

та демократичних процесів. Через вплив середнього класу на владу, то вони зможуть сприяти реформам, що матимуть на меті позитивні зрушення в сферах економіки, правосуддя та боротьби з корупцією. Середній клас, серед населення має, маж більший рівень довіри ніж до влади і завдяки цьому може забезпечити демократичний виборчий процес.[3]

Але в сучасному динамічному світі середній клас має низку перешкод для досягнення усіх вищезазначених цілей. Першою перешкодою для українського середнього класу є високий рівень міграції як в середині країни так і за її межами. Причиною до цих зрушень є війна та нестабільна економічна ситуація в країні.

Задля повернення цих людей з-за кордону має виконуватися 2 умови:

- Завершення війни;
- Стабілізація економічної системи;

Наступною перешкодою є корупція та бюрократія які наявні навіть в стані війни. Але після закінчення військових дій дані проблеми можуть зрости, а це в свою чергу створить не сприятливий економічний клімат не тільки для середнього класу, але й для іноземних інвестицій.

Останньою перешкодою є проблема економіки, а саме знищення або критичне пошкодження підприємств. Більшість сімейних доходів суттєво знизились, що послаблює купівельну спроможність усіх верств населення. Також хочу виділити певні рекомендації, щодо всіх вищеназваних аспектів.

Першим є прозорість відбудову, має бути впроваджено механізм громадського контролю за використанням коштів та темпів відновлення. Друга рекомендація це чітка політика влади яка буде спрямована на повернення мігрантів з-за кордону. Тобто влада має створити всі умови задля швидкого повернення освічених та кваліфікованих кадрів, після завершення війни. Третьою рекомендацією є підтримка малого та середнього бізнесів. Це залучить податкові надходження та залучити іноземні інвестиції. [31]

Отже, можемо зробити проміжний висновок, щодо підтеми даного дослідження, а саме те, що середній клас є основою відбудови України. Він відіграє важливу роль не лише у створенні стабільної економіки, але у відновленні соціальних та демократичних інституцій. Забезпечення підтримки середнього класу через державні програми, інвестиції та реформи має стати одним із пріоритетів післявоєнної політики України.

3.3. Виклики та можливості зменшення нерівності в Україні

Згідно із цілями сталого розвитку ООН 10 ціль «Зменшення нерівності», на мою думку, має стати однією з пріоритетних цілей, адже вона тягне за собою вирішення декількох інших проблем. Але глобальне вирішення цієї проблеми стає неможливим без точкового вирішення даної проблеми. Тобто дана проблема має вирішуватися від нижчого рівня (на рівні регіону) і тоді глобальне вирішення стане можливим та якісним. Щодо вирішення даної проблеми в Україні, то дана проблема стоїть гостро. Країна в даний час стикається з низкою економічних, соціальних та політичних проблем. Серед основних проблем є військові дії, які лише змушують зростати показник нерівності не тільки в країні, але і європейському регіоні. Так як схід та південь країни зараз найбільше потерпає від військових дій, то вони відстають від економічного та соціального рівня інших регіонів України.

Проблематика рівня життя в сільській місцевості в порівнянні з міськими, зараз є ще більш помітними. Часто сільська місцевість потерпає від нестачі основних послуг, таких як освіта та медицина, і в той же час вплив війни створив додаткові проблеми. Це знищення житла, роботи та інших необхідних засобів до існування. Внутрішня міграція перевантажує регіони України де не ведуться активні бойові дії. Місцева влада не справляється з великим потоком внутрішньо переміщених осіб, а саме не може забезпечити їм гідні умови праці,

через що ВПО вимушені мігрувати за кордон, що спричиняє відтік молодого населення. [1]

Ще одним фактором перешкоджання досягнення цілі є політична нерівність. Політична нерівність в Україні проявляється у недостатньому представництві вразливих груп у процесі прийняття рішень. Слабка прозорість влади та розширення корупційної практики також стоять бар'єрами на шляху до соціальної справедливості.

Виходячи з усіх вищенаведених факторів можна зробити висновок щодо досягнення 10 цілі сталого розвитку в Україні. Ціль номер 10 «скорочення нерівності» є досяжною лиш за низки факторів, а саме закінчення війни, стабілізації всіх міграційних процесів, економічна стабільність та розширення середнього класу [42].

ВИСНОВКИ

Сучасний стан соціально-економічної нерівності в Україні є на досить не задовільному рівні, але загалом така ситуація прослідковується в усьому світі. Сьогодні проблема економічної нерівності є надзвичайно актуальною, оскільки українське суспільство характеризується низькою часткою середнього класу, значним розривом у доходах та високою часткою малого. Для подолання економічної нерівності в Україні необхідно реалізувати наступні заходи: підтримка і розвиток малого і середнього бізнесу; забезпечення реального моніторингу стратегічних напрямків; державне регулювання для зміцнення статусу середнього класу.

Також за час дослідження було визначено роль та вплив середнього економічного класу на рівень нерівності. Середній клас визначено, як основтворчу ланку у вирішенні питання подолання соціально-економічної нерівності. В ході дослідження було проаналізовано вплив середнього класу в різних країнах на політичну, соціальну та економічну стабільність.

В результаті виконаного дослідження:

1. Було розглянуто теоретичні основи суспільно-географічного дослідження соціально-економічної нерівності, а саме основні поняття та терміни, які є важливими для проведення якісного дослідження: економічна нерівність, політична нерівність, соціальна нерівність, соціальна стратифікація, класовість суспільства, тощо. Були розглянуті трактування даних термінів українським науковцями (Є. Головаха, Е. Лібанова, О. Рахманов). Водночас було розглянуто еволюцію наукових підходів, щодо дослідження соціально-економічної нерівності. Проаналізовано працю «Багатство народів» Адама Сміта, щодо економічного зростання та соціальної стабільності. Співставлено теорії Адама Сміта до дослідження соціально-економічної нерівності, Було встановлено основи теорії, які є необхідними для проведення дослідження, а саме: теорія рівноваги на ринку – співвідношення пропозиції та попиту; теорія

розподілу доходів – співвідношення вартості продукту відносно доходів. Також було розглянуто та проаналізовано вплив Карла Маркса, щодо дослідження соціально-економічної нерівності в історичному контексті. Було визначено соціально-економічну нерівність, як об'єкт дослідження та виділено декілька характеристик суспільно-географічного підходу. Також проаналізовано переваги та недоліки різних підходів емпіричного та географічного підходів, а також порівняння трьох теорій Вебера: класична теорія модернізації, підхід соціального капіталу, підхід технічного прогресу.

2. Було розглянуто соціально-економічну нерівність в глобальному вимірі, також було розглянуто тенденції та чинники соціально-економічної нерівності, і разом з цим проаналізовано територіальні прояви соціально-економічної нерівності. Основними тенденціями формування соціально-економічної нерівності є соціальний та економічний розвитки. Визначено актуальність даного питання, адже воно є об'єктом дослідження більшості науковців, як українських так і закордонних. В глобальному вимірі в ході дослідження були виділені основні проблемні райони (африканський регіон, регіон Близького Сходу, регіони Центральної та Південної Америки). Також проаналізовано чинники цих диспропорцій, серед них є: корупційність влади в цих регіонах, низька кваліфікація кадрів, низький рівень освіти, тощо. Були визначені пункти, для подолання соціальної нерівності згідно з 10 ціллю сталого розвитку. Також згідно з цими підцілями були визначені фактори та чинники формування соціально-економічної нерівності, а також шляхи подолання даної проблеми. Згідно з проведеним дослідженням були визначені показники соціально-економічної нерівності. Також було визначено, що вуглецева нерівність є важливим аспектом формування соціально-економічної нерівності і відповідно до цього було сформовано аспекти вуглецевої нерівності.

3. В ході проведення дослідження було проаналізовано особливості регіональної соціально-економічної нерівності, а саме динаміка ВРП України

та регіонально динаміка ВРП за 2019, 2020 та 2021 роки Було визначено чинники формування даних диспропорцій. Розроблено рекомендації, щодо зменшення рівня інфляції. Також було проаналізовано та визначено чинники економічної нестабільності, основним показником було визначено закриття ФОПів у 2024 році в додаток до цього були проаналізовано чинники формування даних тенденцій.

Важливість середнього класу в ході дослідження було змістовно розглянуто та доведено, адже середній клас є важливим чинником розвитку держави. Було досліджено основні показники, які є важливими для дослідження середнього класу, а саме: доходи та витрати населення України, а також витрати населення за регіонами України. Також було визначено співвідношення ідентичностей, які є основними для дослідження середнього класу в Україні. Створено SWOT-аналіз середнього класу в Україні, що допомогло знайти рішення, щодо середнього класу та його вплив на післявоєнну відбудову.

Було проведено аналіз викликів та можливостей, щодо зменшення нерівності в Україні і разом з тим були розроблені наступні рекомендації:

- Проведення ґрунтовних реформ, що сприятимуть рівному доступу до всіх соціально-економічних послуг;
- Підтримка та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу;
- Підвищення рівня довіри до влади та прозорості самої влади, боротьба з корупцією, саме це буде сприяти рівному розподілу ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 17 Цілей сталого розвитку. *Global Compact Network Ukraine* : вебсайт. URL : <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
2. Александрова О. С. Загальна модель класичного середнього класу в рамках його становлення й розвитку. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 2008. Вип. 33. С. 84-94. URL : https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/visnik_33_84.pdf
Електрон. версія друк. публікації
3. Андронік О. Л. Формування середнього класу в системі соціально-економічного розвитку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. Вінниця, 2016. 24 с.
4. Бідність та нерівність в Україні під впливом COVID-19: підходи до оцінювання / Е. М. Лібанова та ін. за ред. Л. М. Черенько, С. В. Полякова, В. С. Шишкін, А. Г. Регут, Ю. Л. Когатько, В. С. Заяць, Ю. А. Клименко, В. В. Черніченко, О. А. Васильєв, О. І. Крикун. Київ : Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи, 2023. 203 с.
5. Грамотність населення світу: ситуація за регіонами. *Слово і діло : Аналітичний портал* : вебсайт. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2024/09/13/infografika/suspilstvo/hramotnist-naselennya-svitu-sytuacziya-po-rehionax>
6. Гіденс Ентоні. Соціологія / пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник. Основи, 1999. 726 с.
7. Державна служба статистики України : офіційний вебсайт. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Економічні погляди та теорії А. Сміта. *Освіта.UA* : вебсайт. URL : https://osvita.ua/vnz/reports/econom_history/24815/
9. Класове суспільство: поняття, характерні риси, приклади. *What – маємо відповідь* : вебсайт. URL: <https://what.com.ua/klasove-syspilstvo-poniattia/>

- 10.Коваль Н. В. Соціально-економічна нерівність в Україні та світі: проблеми оцінювання та шляхи їх вирішення. *Економіка та держава*, 2016. № 2. С. 46–50. URL : <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3452&i=9>
Електрон. версія друк. Публікації
- 11.Кожен третій фоп закривається в перший рік роботи. Динаміка української фопономіки у війну. *Опендатабот* : вебсайт. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/foponomics-2024-9>
- 12.Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності Є. Головаха, С. Дембіцький, Н. Паніна та ін.; за наук. ред. Є. Головахи та С. Дембіцького. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 405 с.
- 13.Кіянка. І. Ідея середнього класу як гаранта стабільного розвитку. *Політичний менеджмент*, 2006 Вип. 1. С. 37-43. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8689> Електрон. версія друк. публікації
- 14.Ляшенко, О. Громадянська самоідентифікація населення Півдня України (1992–2020). *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*, 2021. Вип. (9/2). С. 154-181. URL : <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-9/2-154-181>
- 15.Маніфест комуністичної партії. *Спільне* : вебсайт. URL : <https://commons.com.ua/uk/manifest-komunistichnoyi-partiyi/>
- 16.Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія. Київ : ДП «Прінт Сервіс», 2014. 132 с.
- 17.Міністерство соціальної політики України : офіційний вебсайт. URL : <https://www.msp.gov.ua/>
- 18.Молодика В. Стиснення простору і часу та його вплив на просторову організацію господарства. *Міжнародна науково-практична конференція «Географічна освіта і наука: виклики і поступ», присвячена 140-річчю*

- географії у Львівському університеті*, 2023. 5 с. URL : https://www.researchgate.net/publication/373924781_Stisnenna_prostoru_i_casu_ta_jogo_vpliv_na_prostorovu_organizaciju_gospodarstva#fullTextFileContent
19. Немець Л. М., Мезенцев К. В. Соціальна географія Підручник. Київ : Фенікс, 2019. 304 с.
 20. Опалько В. В. Діагностика соціально-економічної нерівності у глобальному вимірі. *Економіка і суспільство*, 2018. Вип. 17. С 37-45. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/6.pdf. Електрон. версія друк. публікації
 21. Про Семена Кузнеця. *Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (ХНЕУ ім. С. Кузнеця)* : вебсайт. URL : <https://www.hneu.edu.ua/bilsh-detalnisha-pro-s-kuznetsya/>
 22. Прояви економічної нерівності населення в Україні в контексті забезпечення стійкості. *Національний інститут стратегічних досліджень*: вебсайт. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/proyavy-ekonomichnoyi-nerivnosti-naselennya-v-ukrayini-v-konteksti>
 23. Решетняк В., Шерстюк Д. До питання дослідження соціально-економічної нерівності з позиції суспільної географії. *Регіон-2023: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Гол. ред. колегії Л.М. Немець. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 29-31.
 24. Решетняк В., Маляренко К., Гусєва Н. До питання суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону. *Регіон-2023: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* Гол. ред. колегії Л.М. Немець. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 46-50.
 25. Решетняк В., Маляренко К. Регіональні особливості рівня життя населення України. *Регіон-2022: Стратегія оптимального розвитку :*

- матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Гол. ред. колегії Л.М. Немець. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 97-100.
26. Решетняк В., Маляренко К. Соціально-економічна нерівність в аспекті суспільно-географічних досліджень *«Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів» м. Луцьк. матеріали IX Міжнар. наук.-практ. інтернет конференції / за ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка, м. Луцьк, 8–9 лист. 2024 р. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2024. С. 143-144.*
27. Решетняк В., Маляренко К., Сегіда К. Особливості формування середнього класу в Україні. *Збірник наукових праць «Часопис соціально-економічної географії», фахове видання категорії Б (прийнято до друку друці)*
28. Решетняк В. Нестабільний середній економічний клас як стримуючий фактор розвитку України. *Регіон-2023: суспільно-географічні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Гол. ред. колегії Л.М. Немець. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 30-32.*
29. Решетняк. В. Середній клас як ідентифікатор рівня розвитку країни. *Регіон-2024: суспільно-географічні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* Гол. ред. колегії Л.М. Немець. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 38-39.
30. Савчук І. Г. Паритет купівельної спроможності. *Словник суспільної географії* : вебсайт. URL : <https://geohub.org.ua/node/4547>
31. Сало Я. В. Середній клас як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. Вип. 7. С. 63-66. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12739/1/%D0%A1%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%9D%D0%86%D0%99%20%D0%9A%D0%9B%D0%90%D0%A1%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%86%D0%9D%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%A3%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2.pdf>
f Електрон. версія друк. публікації

- 32.Світовий рейтинг освіти: Україна стала 38-ю. *BBC News: Україна* : вебсайт. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/science/2015/05/150513_vj_education_rankings_it
- 33.Середній клас в Україні становить лише 10-15 відсотків, - експерт. *Твоє місто* : вебсайт. URL : https://tvoemisto.tv/news/seredniy_klas_v_ukraini_stanovyt_lyshe_1015_vids_otkiv_ekspert_56210.html.
- 34.Скандинавська модель: секрет успіху країн Північної Європи чи система, позбавлена майбутнього? *ADASTRA Аналітичний центр* : вебсайт. URL : <https://adastra.org.ua/blog/skandinavska-model-sekret-uspihu-krayin-pivnichnoyi-yevropi-chi-sistema-pozbavlena-majbutnogo>
- 35.Солодко Ю., Оксаминта С. Динаміка соціально-класової самоідентифікації в Україні: зміни в структурі та дискурсі. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*, 2021. Вип. 4. С. 3–17. URL : <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2021.4.3-17>
- 36.Соціальна мобільність. *Pidru4niki* : вебсайт. URL : https://pidru4niki.com/15660212/sotsiologiya/sotsialna_mobilnist
- 37.Соціальна мобільність та її види. *Pidru4niki* : вебсайт. URL : https://pidru4niki.com/19240701/sotsiologiya/sotsialna_mobilnist_vidi
- 38.Соціальна мобільність. *Велика українська енциклопедія* : вебсайт. URL : https://vue.gov.ua/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C
- 39.Т. Пікетті. Капітал у XXI столітті. / пер. з англ. Наталія Палій. Наш Формат, 2016. Київ. 694 с.
- 40.Формування середнього класу в Україні. *IQholding* : вебсайт. URL : <https://iqholding.com.ua/articles/formuvannya-serednogo-klasu-v->

ukraini#:~:text=Через%20накопичення%20i%20участь%20в,діяльності%20державної%20i%20місцевої%20влади

- 41.Фурман Т. Ю. Теорії середнього класу в системі статистичного вивчення. *Економіка і організація управління*, 2017. № 3 (27). С. 87-94.
- 42.Ціль 10. Скорочення нерівності. *Національний університет «Львівська Політехніка»* : вебсайт. URL : <https://lpnu.ua/tsil-10-skorochennia-nerivnosti>
- 43.Черенько Л. М. Українській середній клас у новому тисячолітті: тенденції та перспективи. *Демографія та соціальна економіка*, 2020. Вип. 4(42). С. 71-92. URL : <https://doi.org/10.15407/dse2020.04.071> Електрон. версія друк. Публікації
- 44.Чубка. О., Скоропад. І., Путицький. А. Концептуалізація підходів до тлумачення дефініції «нерівність», її видів, проявів та причин виникнення. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022 Вип. 5(46). С.463–476. URL : <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3910>
45. 5 things you need to know about carbon inequality. *Oxfam International* : вебсайт. URL : <https://www.oxfam.org/en/5-things-you-need-know-about-carbon-inequality> (дата звернення: 30.11.2024).
46. Aleksandrova, O., Dodonov, R., & Vinnikova, N. Postmaidan Ukraine: Middle Class in the Shadow of Reforms. *Studia Warmińskie*, 2019. No. 56. P. 439–455. URL : <https://doi.org/10.31648/sw.4315>
- 47.Bruckner, B., Hubacek, K., Shan, Y. et al. Impacts of poverty alleviation on national and global carbon emissions. *Nat Sustain* 5, 311–320 (2022). URL : <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00842-z>
- 48.Carrington D. Revealed: the huge climate impact of the middle classes. *the Guardian*. : вебсайт. URL : <https://www.theguardian.com/environment/2023/nov/20/revealed-huge-climate-impact-of-the-middle-classes-carbon-divide#:~:text=Nov%2020,%202023%20-,In%20China,%20South%20Africa>

- 49.Chancel, L. Global carbon inequality over 1990–2019. *Nat Sustain* 5, 2022 p. 931–938. URL : <https://doi.org/10.1038/s41893-022-00955-z>
- 50.Chancel Lucas. Global wealth, income and carbon inequality Insights from the World Inequality Report 2022. *World Inequality Report* : вебсайт. URL : <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/206293abe6ad06f4dc8c2fb541a3b93b-0330272022/original/Chancel2022WB.pdf>
51. Chinese luxury goods market boosts Richemont. *Moneyweb* : вебсайт. URL : <https://www.moneyweb.co.za/news/companies-and-deals/chinese-luxury-goods-market-boosts-richemont/>
- 52.Die Welt: Середній клас Європи скочується в бідність. *Український тиждень* : вебсайт. URL : <https://tyzhden.ua/die-welt-serednij-klas-ievropy-skochuietsia-v-bidnist/>
53. Economic Inequality and Poverty in the United States. *Sociology: Understanding and Changing the Social World*. : вебсайт. URL: <https://www.peoi.org/Courses/Coursesen/socfwk/ch/ch8d.html>
- 54.Economic Inequality. *Our World in Data*. URL: <https://ourworldindata.org/economic-inequality>
- 55.Education inequalities at the school starting gate. *Economic Policy Institute* : вебсайт. URL : <https://www.epi.org/publication/education-inequalities-at-the-school-starting-gate/>
- 56.European employment strategy. *European Commission* : вебсайт. URL : <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=en>
- 57.Government Policies to Reduce Income Inequality. *OS Microeconomic 2e* : вебсайт. URL : <https://courses.lumenlearning.com/suny-microeconomics2/chapter/government-policies-to-reduce-income-inequality/>
58. Income Inequality Introduction to Inequality. *International monetary fund* : вебсайт. URL : <https://www.imf.org/en/Topics/Inequality/introduction-to-inequality>

59. Inequalities unmasked: Reality of disparities across the EU. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions* : вебсайт
URL : <https://www.eurofound.europa.eu/en/blog/2024/inequalities-unmasked-reality-disparities-across-eu>
60. Interactive Map: Russia's Invasion of Ukraine. *ArcGIS StoryMaps* : вебсайт
URL : <https://storymaps.arcgis.com/stories/36a7f6a6f5a9448496de641cf64bd375>
61. Methodology. *World Inequality Report 2022* : вебсайт. URL : <https://wir2022.wid.world/methodology/>
62. Natalie Chun, Rana Hasan, and Mehmet Ulubasoglu. The Role of the Middle Class in Economic Development: What Do Cross-Country Data Show? *ADB Economics Working Paper Series*, 2011 No. 245. 48 p. URL : https://www.researchgate.net/publication/228290899_The_Role_of_the_Middle_Class_in_Economic_Development_What_Do_Cross-Country_Data_Show
Електрон. версія друк. публікації
63. Rising middle and rich classes drove China's carbon emissions / L. Wei et al. *Resources, Conservation and Recycling*, 2020. Vol. 159. P. 104839. URL : <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.104839>
64. Simon Kuznets. *The American Economic Review*. VOLUME XLV, 1955. 30 p.
65. Socioeconomic Indicators – Ukraine. Market Forecast. *Statista*: вебсайт. URL : <https://www.statista.com/outlook/co/socioeconomic-indicators/ukraine#economic-inequality>
66. The future of work. OECD employment outlook 2019. *Highlights. OECD* : вебсайт. URL : <https://web-archive.oecd.org/2019-05-07/516911-Employment-Outlook-2019-Highlight-EN.pdf>
67. Types of Social Mobility. *Sociology Study Guide, Sociology for upsc.* : вебсайт. URL : <https://www.sociologyguide.com/social-mobility/types-of-mobility.php>

68. What Governments Can Do to Curb Inequality . H.-P. Bürkner et al. *BCG Global*. : вебсайт. URL : <https://www.bcg.com/publications/2021/what-governments-can-do-to-curb-inequality>
69. What Is Economic Inequality? Definition, Causes, and Key Statistics. *Investopedia* : вебсайт. URL : <https://www.investopedia.com/economic-inequality-4845459>
70. World Bank Group : вебсайт. URL : <https://www.worldbank.org/ext/en/home>
71. World Inequality Database : вебсайт. URL : <https://wid.world/>
72. Yakovlev, D., Yakovleva, L., & Koltsov, V. Middle class in Ukraine: government or opposition? *Baltic Journal of Economic Studies*, 2023. No. 9(3). P. 86-95. URL : <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-3-86-95>